

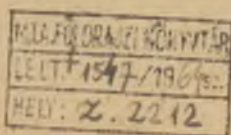
A Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatócsoportja
Gazdaságföldrajzi Részlegének kiadványsorozata

G A Z D A S Á G F Ö L D R A J Z I D O K U M E N T Á C I Ó

Az 1961-ben megjelent külföldi folyóiratok
néhány fontosabb tanulmányának fordítása

3.

Budapest, 1961. december

Szerkesztőség: Budapest, VI. Népköztársaság utja 62. Szerke
Dr. Lettrich Edit. Tel.: 116 - 838.

Készült: a Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutató-
csoportja házi sokszorosítójában

TARTALOMJEGYZÉK

.....

1. J. KOSTROWICKI: A talajhasznosítási kutatások, mint a mezőgazdasági földrajz tipizálásának alapja.
/Przeg.Geogr.XXXII.évf.1960.Suppl.1/
Ford.: Dr. Enyedi György3.

2. I.P. GERASZIMOV, D.L. ARMAND, F.F. DAVITAJA, K.V. DOLGOPOLCV, Sz.I. SZILVESZTROV:
A Szovjetunió mezőgazdasági termelésének tudományosan megalapozott rendszere és a szovjet földrajztudomány feladatai.
/Izv.Ak.Nauk SzSzsZr; szer.geogr. 5.sz.1960./
Ford.: Bencze Imre11.

3. H. WIEDERHOLD: A tervezések tartalma és a tervezések kapcsolata az agrárszerkezet megjavítására hozott intézkedésekben.
/Kivonat a "Raumforschung und Raumordnung" 19.évf.1.füzetében megjelent cikkből/
Készítette: Abella Miklós21.

4. A.N. RAKITNYIKOV: A mezőgazdaság gazdaságföldrajzi tanulmányozása.
/Szov.Geogr.,1960./
Ford.: Petri Edit29.

5. P. MEIMBERG: A mezőgazdaság optimális üzemméret-szerkezetének kérdéséhez.
/Agrarwirtsch. 1961.7.sz./
Ford.: Sárfalvi Béla37.

Jerzy Kostrowicki:

A talajhasznosítási kutatások, mint a
mezőgazdaság földrajzi tipizálásának
alapja.

/Land Utilization Survey as a Basis for Geographical Typology
of Agriculture/.

Przegląd Geograficzny, XXXII.évf./1960/ Supplement 169-185.oíd.

Fordította: Dr. Enyedi György

A mai mezőgazdasági földrajz a határ-társadalomtudományok tapasztalatait hasznosítva, a korábbi gazdasági- és emberföldrajzból alakult ki. Fejlődésében a következő alapvető irányzatok állapíthatók meg /1/:

Először is, az un. kereskedelmi földrajzzal kapcsolatban szereztük az első tájékoztatást bizonyos nyersanyagok világtermelésének nagyságáról, jelenlétéről és eloszlásáról. Ezek közé a mezőgazdasági termékek is tartoznak, elsősorban azok, amelyek tárgyát képezik vagy képezhetik a nemzetközi kereskedelemnek. A hangsúlyt inkább a termelés eredményére helyezték, mintsem a termelés feltételeinek vizsgálatára. A cél annak a felkutatása volt, hogy hol lehet a legalacsonyabb áron vásárolni, és kisebb szerep jutott a termelés folyamata vizsgálatának. Azok a természeti, társadalmi és közgazdasági feltételek, amelyek között a mezőgazdaság a nyersanyagokat előállítja, az a mód, ahogyan a mezőgazdaság hasznosítja a földrajzi környezet előnyös adottságait, vagy legyüri akadályait, már nem volt közvetlen érdeklődés tárgya.

A kereskedelmi, később gazdasági földrajz klasszikus irodalmát a fenti megközelítés szinte kizárólagosan jellemezte. Sok tanulmány látott napvilágot, amely a mezőgazdasági földrajzot arra az utra vezette. Az általános földrajzi rész néhány korábbi gazdasági földrajzi könyvben regionális részt is tartalmazott, amely a termelés és bizonyos országok közötti termékesere problémáival is foglalkozott. Ez utóbbi megközelítés néha egyedüli is volt és több országban uralkodott a gazdasági földrajzban. Ezekben a tanulmányokban - kisebb vagy nagyobb mértékben - sor került a kérdéses terület mezőgazdaságának részletes leírására is. Sok hasonló tanulmány jelent meg agrárközgazdászok tollából is.

Ha az agrárgazdaságtan egyes elemei nem elszigetelten, külön-
állóan kerültek feldolgozásra, a módszer fontos eredményekhez
vezetett.

Bár módszerekben különböznek, jellegükben nagy hasonlósá-
got mutatnak azok a munkák, amelyek a közgazdaságot, mint egé-
szet /vagy még inkább csak a mezőgazdaságot/ vizsgálják termé-
szeti, főleg éghajlati egységek keretében. Ilyen munkákban az
ember és gazdasági tevékenysége a természeti feltételektől füg-
gőnek tűnik.

Ezekkel, a gazdasági földrajzból származó irányzatokkal
szemben, a harmadik irányvonal - amelyet Franciaországban "géoc-
graphie agraire"-nek neveznek /a "géographie agricole"-lal szem-
ben/ - az emberföldrajzból vált ki. Ez az irányzat kevésbé infor-
matív, inkább minőségi, mint mennyiségi megállapítást ad, in-
kább elemző, mint leíró jellegű. Habár különböző szerzők más-
más elképzelést tápláltak a "géographie agraire"-ről, többségük
közös jellemvonása, hogy elsősorban az emberi tevékenységnek
a természeti tájban látható behatásaival foglalkoznak, és nem
a gazdasággal magával, figyelemmel kísérve a jelenleg létező
formák kialakulásának menetét /a szántóföldek és falvak formá-
ja, kerítések, sövények, stb./.

Századunk harmincas éveiben az előbb bemutatott három
irányzathoz kifejlődve, problematikusabb és szintetikus jelle-
gű munkák kezdtek megjelenni, főleg Franciaországban és az Egye-
sült Államokban. Ezekben a mezőgazdasági földrajz, mint a gaz-
dálkodás típusainak és rendszerének földrajza jelent meg. Java-
solnám, hogy az irányzatot "tipizálónak" nevezzük el. A közel-
mult éveiben számos ilyen jellegű munka látott napvilágot más
országokban is, így pl. Németországban és a Szovjetunióban /2/.

A XVIII. Nemzetközi Földrajzi Kongresszus mezőgazdasági
földrajzi szekciójában elhangzott legérdekesebb előadások ehhez
az irányzathoz tartoztak /3/. Az agrárközgazdák és mezőgazdák
is jelentősen hozzájárultak az irányzat kifejlődéséhez /4/. Me-
gis mind a mai napig találkozunk tanulmányokkal, amelyek a leg-
különbözőbb módszereket alkalmazzák, bizonyítva a tényt, hogy a
különböző típusoknak és rendszereknek eltérő az értelmezése.
Ugy látszik, hogy a mezőgazdasági földrajz, mint önálló földraj-
zi tudomány még mindig csak a különböző típusok leírásának és
megkülönböztetésének fokáig jutott el, és e típusok egységes
ismérvek szerinti tudományos osztályozása és rendszerezése csak
e periódus után fog bekövetkezni. A mezőgazdaság földrajzi ti-
pizálásának első szintézisei, amelyek már megszülettek, bár nem
alapultak egységes, objektív ismérveken, a fejlődés következő
szakaszának ígéretei. A folyamat meggyorsulhat és a felosztás
objektív, egységes ismérvek kialakíthatók, ha a talajhasznosi-
tási kutatásokat felhasználjuk, hiszen ezek már megfelelően ki-
dolgozottak.

A korábban említett irányzatok mellett, a XX. század har-
mincas éveiben megkezdődtek a talajhasznosítási kutatások is,

amelyek, bár szorosan kapcsolódtak a mezőgazdasági földrajzhoz, annak működési körét túllépték. Ezen irányzat megalapozásához L.D. Stamp járult hozzá a legnagyobb mértékben, aki Nagy Británia talajhasznosítási kutatásainak munkáit vezette /5/. Hírnevének és tekintélyének köszönhető a Nemzetközi Földrajzi Unió Talajhasznosítási Bizottságának megalakítása, amely vezetése alatt a talajhasznosítási kutatásokat az egész világon népszerűvé tette /6/. Különböző léptékű, megközelítésű térképek és tanulmányok egész sora nyert kidolgozást. Hála a Bizottság tevékenységének, a módszerbeli különbségek nem jelentősek, de a tanulmányok léptéke és mélysége továbbra is különböző. A térképekkel és felmérésekkel együtt, amelyeket csak a fő eszközöknek kell tekinteni - egyre jobban és jobban kiterjednek a kutatások a mezőgazdaság technikai, közgazdasági és társadalmi vonatkozásainak elemzésére, valamint különböző rendszereinek és típusainak megkülönböztetésére /7/. Az első megközelítés - a "klasszikus" talajhasznosítási felvételezés - napjainkban már kevésbé értékesnek tartott, mióta - mint általában hangoztatják - hasonló eredmények érhetőek el topografikus térképek vagy légifelvételek mechanikus kiértékelésével. Ezzel szemben a kutatások második típusa egyre jobban fejlődik és elmélyül a kettős - gyakorlati és tudományos - célkitűzéseknek egyaránt megfelelően. A mezőgazdasági földrajz tipizáló irányzata kapcsolatba lépett a talajhasznosítási kutatásokkal, s e kapcsolat nagyon gyümölcsözőnek bizonyulhat.

A mezőgazdasági tipologizálás vizsgálata, a talajhasznosítási kutatásokban kialakult csaknem teljesen egyöntetű módszereknek köszönhetően, maguk is egységes módszerbeli alapokat kaphatnak, s ezzel a talajhasznosítási vizsgálatok is, amelyek már kezdetben gyakorlati jelentőségűek voltak, elmélyültebb tudományos célkitűzéseket is követhetnek. A lengyelországi talajhasznosítási vizsgálatok e módszert követik.

A lengyel talajhasznosítási kutatások eredete még a háboru előtti időkhöz nyúlik vissza, amikor már egy sor ilyen jellegű tanulmány jelent meg. Mindamelllett ezek nem léptek túl a talajhasznosítás fő formáinak elhatárolásán /8/. A háboru után, a Természeti Erőforrások Tervező Hivatal kezdeményezésére, a lengyel geográfusok követték brit kollégáik példáját, megkezdték az egész országra kiterjedő talajhasznosítási térkép szerkesztését. A módszereket kidolgozták, de az egész Lengyelországra kiterjedő, részletes talajhasznosítási felvétel tervét, irrálisnak tartva, nem fogadták el, mivel a tudományos személyi és anyagi feltételek hiányoztak.

A munka mértékét egy átnézetes talajhasznosítási térkép elkészítésére korlátozták, 1:300 000 léptékben, a háboru előtti 1:100 000-as topografikus térképek alapján. A munka 1956-ban fejeződött be, és Lengyelország 1:100 000 léptékű átnézetes talajhasznosítási térképe - az 1:300 000-es lapokból fényképeszeti úton kicsinyítve - kiadásra került /9/.

Mindamellett a részletes talajhasznosítási feltételek eszméjé-
ujra meg újra felmerült, különösen a regionális tervezéssel kapcs-
latban. 1953-ban és 1954-ben Dziaworiski professzor kezdeményezésé-
re /10/, új kísérletek kezdődtek a részletes talajhasznosítási fel-
vételekre, és a munka a következő években is folytatódott. E térké-
pek mintapéldányait a XVIII. Nemzetközi Földrajzi Kongresszuson,
Rio de Janeiroban, a Mezőgazdasági Földrajzi Szekcióban J. Kostro-
wieki mutatta be /11/. A következő években, a Lengyel Tudományos
Akadémia Földrajzi Intézete újonnan alapított Agrárföldrajzi Osz-
tályhoz kapcsolódva, a munkák figyelemreméltóan kiterjedtek és a
felvétel céljának, mélységének, koncepciójának, módszereinek és
technikájának kialakulását eredményezte /12/. A felvételek alapján
több tanulmányt közöltek.

A talajhasznosítási felvételek Lengyelországban kettős - tudomá-
nyos és gyakorlati - célt tettek ki maguk elé. A tudományos tárgy
annak vizsgálata, hogy az emberi társadalomban milyen utakon és
formákban hasznosítja a természeti környezetet /vagyis a földet/.
A gyakorlati cél a talajhasznosítás ésszerű módozatainak meghatá-
rása és következtetések levonása az ésszerűbb hasznosítás érdekében.

A lengyel talajhasznosítási felvételek mélyen behatolnak a
mezőgazdaság természeti, társadalmi, technikai és közgazdasági sze-
pontjainak vizsgálatába, s ezért egyúttal jó alapul szolgálnak a
mezőgazdaság földrajzi tipologizálásának; a tipológia kidolgozása
viszont szintén nagy tudományos és gyakorlati jelentőséggel bír.

A lengyel talajhasznosítási felvételek a következő kategóriá-
kat foglalják magukba:

- 1/ a talajhasznosítás tárgyát, vagyis az emberi gazdálkodás
szempontjából /főleg a mező- és erdőgazdálkodás szempont-
jából/ kiértékelt természeti környezetet.
- 2/ a talajhasznosítás alanyát, tehát az ezzel kapcsolatos
társadalmi- és tulajdonviszonyokat.
- 3/ a talajhasznosítás formáját, vagyis a föld jelenlegi hasz-
nosítását az egyes gazdálkodási áganként.
- 4/ a talajhasznosítás módját, vagyis a hasznosítás szervezeti
és technikai módszereit és intenzitását.
- 5/ a talajhasznosítás irányát, vagyis a hasznosítás ninőség
közgazdasági célkitűzéseit, más szavakkal a hasznosítás-
nyert vagy nyerhető termékek jellegét.
- 6/ a talajhasznosítás eredményét vagy hatékonyságát, vagyis
a termelés menyiségi eredményét, azaz a meghatározott
hasznosítás eredményeként nyert termékmennyiséget.

/1-6. pontok kiemelései tőlem - a fordító/

E hat kategória nyilvánvalóan szoros kölcsönhatásban van egy-
mással. A természeti feltételek hatást gyakorolnak a talajhasznos-
ítás módszereire és jellegére éppúgy, mint az elért eredményekre.
A talajhasznosítás alanyi oldala, vagyis a társadalmi viszonyok,
azaz más szavakkal a föld használójának és birtokosának személye
- e tényezőknek is nagy hatása van a hasznosításban elért eredmé-
nyekre, s a hasznosítás jellegére. Végül a hasznosítás módja egybe-
olvad jellegével, hatást gyakorol az eredményére, stb.

E kategóriák között különböző a kapcsolat. Valamilyen módon mindegyik kapcsolatban áll a természeti környezettel, amely külön kategória. Valamennyire elkülönült kategória a talajhasznosítás alanya is. A kategóriák valamennyien alapul szolgálnak a talajhasznosítás típusának /a gazdálkodás típusának/. meghatározásához, ezalatt a típus alatt olyan formát érve, amelyet a talajhasznosítás társadalmi és közgazdasági folyamata, irányzatának, jellegének, eredményének együttes alakít ki.

A talajhasznosítás egyes kategóriái a felvételezett anyag feldolgozásának különböző szakaszaiban kerülnek kiemelésre, és csak néhány kategória alapozható a talajhasznosítási térképre. Mindemellett a térkép és különösen a felvételkor begyűjtött anyag elégséges alapot nyújt a gazdálkodás típusainak, rendszerének, irányzatainak megkülönböztetésére, a már említett értelemben.

Lengyelországban eddig a részletes talajhasznosítási felvételek /1:10 000 ill. 1:25 000 léptékben/ kb. 10 000 km²-re terjedtek ki, amely az országterület 1/30 része. Nincs szándékunkban a részletes felvételeket az ország egész területére kiterjeszteni - ehhez sem személyi sem anyagi feltételünk nincsenek. Mégis, a mezőgazdaság mechanizmusába mélyen behatoló vizsgálat, ha a reprezentatív területi egységeket megfelelően választottuk ki, elégséges anyagot nyújt az egyes gazdálkodási típusok jellemző vonásainak kiválasztására. A megfelelő mutatók kidolgozása és a nagyléptékű térképi elemzés lehetővé teszi a gazdálkodási típusok kiterjedésének tanulmányozását.

A mezőgazdaság helyes földrajzi tipologizálása természetesen különbözőrendű típusokat különböztethet meg: a típusok egész hierarchiáját, világméretűből kiindulva a helyi részletes típusokig, amelyek alapvető egységei az egyes gazdaságok. A gazdálkodás világméretű típusai állandó változásokat és átalakulásokat szenvednek, mellyel egyidejűleg rész-elemek is megváltoznak. Ily módon a régi mezőgazdasági hagyományterületeken, ahol az új formák fölénybe kerültek, a régi és új gazdálkodási rendszerek és irányzatok egymásra rétegződése igen összetett típusokat eredményez. Az újonnan művelésbe vont, vagy fejletlen területek kevésbé bonyolult típusokat jelentenek.

A gazdálkodás valamennyi különböző típusa határozottan és objektíven megkülönböztethető bármelyik területen, ha a kiválasztott mutatók teljesen képviselik a mezőgazdaság legfontosabb társadalmi, technikai és közgazdasági szempontjait.

Ilyen mutatók teljes rendszerének kidolgozása a gazdálkodás világméretű tipologizálása számára meghaladja az egyes kutatók, sőt az egyes országok geográfusainak erejét és világméretű együttműködést követel meg.

A lengyel talajhasznosítási kutatások eddigi eredményei lehetővé tették egy sor különböző rendszerű, irányzatú és termelékenységszerű mezőgazdasági típus megkülönböztetését. A tanulmányok száma nem elég nagy ahhoz, hogy teljes bizonyossággal állíthassuk: egyetlen kisterületű típus sem került el figyelmünket. A munka másik része, nevezetesen a megkülönböztetett típusok területi kiterjedésének pontos meghatározása még nem készült el.

A különböző tanulmányok tanúsága szerint Lengyelország - néh
szomszédos országgal egyetemben - átmeneti helyzetet foglal el a
gyes nyugateurópai tőkés mezőgazdaság sajátos, gyengén fejlett fo
nája - amely a kelet- és középeurópai országokra jellemző volt -
az új szocialista mezőgazdaság között, amelynek elemei még csak s
letőben vannak Lengyelországban. Ez egyébként jövő kialakulásában
mezőgazdaság egyedi típusát fogja jelenteni, el fog térni Közép-O
ország pedzolos területeinek, vagy Ukrajna csernozjom övezetének
cialista mezőgazdaságától, vagy különösen Kína szocialista mezőga
daságától.

Az eddig említett általános típuson belül a következő altipus
kat lehet Lengyelországban megkülönböztetni:

1/ Technikailag a legprimitívobb, s egyúttal a legkevésbé te
melékeny és belterjes EK Lengyelország mezőgazdasága. Erős maradvá
nyai találhatóak itt a háromnyomásos gazdálkodásnak /hároméves vete
forgó ugarral, vagy gyakrabban, hároméves vete-forgó egy csillagfű
vagy szeradella-szakasszal; ezt az ugarba vetik/; a szántóföldek a
gyon felaprózottak, gabona és gyök-gumósok termesztése, nevezetesen
a rozs és burgonyaé dominál. Nagyarányu a tejelő tehének tartása,
a marhalegeltetés a megműveletlen réteken, legelőkön és a zöld uga
A gazdálkodás e típusa alacsony termelékenységi, a gabonára, tejrre
tejtermékekre és sertésre alapozott árutermelés is fejletlen.

2/ Általánosságban az ország középső részének gazdálkodása i
chhez hasonlatos, de belterjesebb és magasabb technikai színvonalu
Itt, a kötött talajokon, a norfolki négyes forgó az elterjedt, de
a könnyebb talajokon a háromnyomásos rendszert is alkalmazzák. Ga
bona és gyök-gumósok termelése az uralkodó, főleg a rozs és burgo
nyaé, vagy búzáé és cukorrépaé, és kiterjedt az állattenyésztés -
főleg a sertés-tenyésztés. E típus termelékenysége alacsony-közepes
az árutermelés foka főleg a birtoknagyság és kézimunkaerő függvénye.
Fő árutermékei: a sertés, kisebb mértékben tej és tejtermékek, mag
vak és, ritkábban ipari növények /cukorrépa, len, dohány/.

3/ Dél-Lengyelországban a gazdálkodási rendszer igen belterj
de technikailag fejletlen, mivel erősen szétaprózott kisgazdaságok
alapul. A fő termelési irány a tejgazdaság, valamint a gabona és
gyök-gumós termesztés, rozs-burgonya, vagy búza-burgonya jelleggel.
E gazdálkodási rendszer magas intenzitási foka ellenére, a terület
nagyságra jutó termelékenység gyenge közepes, az egy munkaerőre ju
n nagyon alacsony. A főleg állati termékekre alapozott árutermelés f
ka, a kisüzemek nagy aránya és a viszonylagos agrár túlnépesedés
miatt, meglehetősen alacsony.

4/ "Nagy Lengyelország" /Wielkopolska/ és az Opolo-i körzet
gazdálkodási rendszerére irányát, belterjességét és termelékenységét
tekintve - bár alacsonyabb gépesítettség mellett - a Ny. Európai me
zőgazdasághoz áll közel. A gazdálkodás, főleg a szántóföldön, ész
szerűbb az eddigiekénél, a fő növények: rozs-burgonya, rozs-cukorré
pa vagy búza-cukorrépa, de általában a növénytermesztés sokoldalubb
Az állattenyésztés és ipari növények termesztése is széleskörű. Min
a területegységre mind az 1 fő mezőgazdasági dolgozóra számított
termelékenység viszonylag magas. A fő árutermékek e nem nagy népsu
rúságú vidéken a sertés, gabonafélék, tejtermékek és ipari növények
/cukorrépa, repec és mások/.

5/ A nyugati területeken az eddig felsorolt típusoknak különböző arányú keverékét találhatjuk, mivel e területek az ország más részeiből betelepítették lakják, akik a gazdálkodás különböző hagyományait hozták magukkal. A háború előtti időszakokkal összehasonlítva, a háború pusztítási és a népvándorlás miatt a növénytermesztés, főleg a gabonatermesztés az állattenyésztéshez viszonyítva megnövelte jelentőségét, a termelékenység és az árutermelés viszont visszaesett. E területek nagy regionális különbségeket mutatnak, ami a természeti adottságok és a lakosság származási helyének eltéréseiből adódnak. A régi lengyel lakosság, amely Opole-Sziléziában és a volt Kelet-Poroszország több járásában koncentráldott, ma is belterjes, magas termelékenységű és árutermelő jellegű gazdálkodást folytat, amelyben az állattenyésztés a vezető ág. A jövőben e területen kétségkívül új típus fog kialakulni, amely jobban megfelel a helyi adottságoknak és kevésbé kapcsolódik a kívülről behozott hagyományokhoz. E folyamat már megkezdődött de végső kifejlődése hosszabb időt igényel.

6/ A nagyvárosok és ipari központok környékén kialakult a városkörnyéki mezőgazdaság nemzetközi típusa, amelyet magas intenzitási, de alacsony gépesítési fok jellemez. A nagyfokú trágyázás a vetéscserje jelentőségét háttérbe szorítja. A legelterjedtebbek: zöldségfélék vagy gabonák és zöldségfélék, zöldségfélék és burgonya, esetleg burgonya és rozs, amelyekkel eléggé nagyarányú sertés- és tejelő szarvasmarhatartás párosul. Helyenként a gyümölcs-termesztés is figyelmet érdemel. E gazdálkodási típus magas termelékenységű árutermelése elsősorban a zöldségfélék és burgonya, ritkábban gyümölcs és virág, továbbá sertés és tej értékelésén alapul.

A bemutatott típusok Lengyelországban a mezőgazdasági terület 85,4 %-át elfoglaló kisparaszti gazdaságokra és néhány, különösen kisterületű termelőszövetkezetre jellemzőek. Az állami gazdaságok /12,3% a mezőgazdasági területtől/ és a termelőszövetkezetek egy része a gazdálkodás más típusai felé fejlődnek. A területi különbségektől eltekintve, e csoport közös jellemvonása a gépesítés magas foka. A termelés alapja a gabona és takarmánytermesztés; széles körben természetesen ipari növényeket is. Az állattenyésztés aránya kisebb, mint az egyéni gazdaságokban. 1956 előtt e gazdaságcsoportban gyakorlatilag nem alkalmazták a tudományos vetéscserje; jelenleg átmeneti korszak van, amelynek során átternek a többéves forgókra. Ma még e gazdaságok terméshozamai alacsonyok, de árutermelésük foka jelentős: főleg gabonafélékkel és ipari növényekkel, kisebb részben állati termékekkel kapcsolódnak be az árutermelésbe. Az a tény, hogy az állami gazdaságok többsége a súlyos háborús pusztításokat szenvedett és jelenleg nagy mezőgazdasági munkaerőhiánnyal küzdő és zaki országrészekben létesült, hatást gyakorol a gazdálkodás belterjességére, irányára és termelékenységére. Jobb eredményt érnek el a "Nagy-Lengyelország"-i és sziléziai állami gazdaságok. Az állami gazdaságok gazdálkodásában mutatkozó regionális különbségek külön tanulmányt igényelnek.

A lengyel mezőgazdaság földrajzi tipologizálásának kutatásai a további részletes talajhasznosítási felvételekkel folytatódnak. E munkák ütemét fokozni szeretnénk, hogy végső következtetéseit - egyszerűsített ábrázolással - kb. 1.:300 000 térképre vázolhassuk fel, az egész országra kiterjedő felvételeik alapján. A későbbiekben, megfelelő index-rendszer segítségével pontosan meghatározzuk az előzetesen elhatárolt típusok pontos területi kiterjedését. Rövidesen összehasonlító tanulmányokat kezdünk más országokban is.

A mezőgazdaság földrajzi tipologizálását szolgáló tanulmányok nagy tudományos jelentőségűek, mivel tények és jelenségek tudományos osztályozását és általánosítását teszi lehetővé. De nem csokély gyakorlati haszna sem: olyan jelenség tanulmányozását segíti, amely nagy gyakorlati jelentőséggel bír; következtetésekhez juttat a jelenlegi gazdálkodási rendszerek ésszerű vagy helytelen voltáról és a jövőben szükséges változások lehetőségeiről. Egy tipologizálást egységes, nagy területekre helytálló objektív ismérvekre szükséges alapozni. E célkitűzéshez a sok országban népszerű talajhasznosítási felvétel jelentősen hozzájárulhat.

I.P. Geraszimov, D.L. Armand, F.F. Davitaja, K.V. Dolgopolov,
Sz.I. Szilvesztrov:

A Szovjetunió mezőgazdasági termelésének tudományosan
megalapozott rendszere és a szovjet földrajztudomány
feladatai.

/Naucsno-obosznovamaja szisztéma vedenija szel'szkogo
hozjajsztva i zadacsi szovetszkoi geografii./

Izvesztija Akademi Nauk SzSzsZR Szerija geograficesz-
kaja 5 sz. Moszkva 1960.

Fordította: Bencze Imre

A mezőgazdaság fejlődése és további felemelkedése fontos szerepet játszik a szovjet nép életszínvonalának állandó növekedésében. A Kommunista Párt és a szovjet kormány állandóan gondoskodik országunkban a mezőgazdasági termelés növeléséről. Az utóbbi években párt- és kormányhatározatok alapján megváltoztatták a mezőgazdasági tervezés és a felvásárlás rendszerét, megjavították a vetésterületek strukturáját, megerősítették és kiszélesítették a kolhozok és szovhozok anyagi-műszaki bázisát. Széleskörűen alkalmazzák az agrónia és a zootechnika legújabb eredményeit. Ezeknek az intézkedéseknek eredményeképpen 1959 végére a Szovjetunióban a gabonaneműk termelése 1953-hoz viszonyítva 51 %-kal megnövekedett /ezen belül a buza - 66%-kal/; ugyanezen időszak alatt a cukorrépa termelése 89%-kal, a lenrost 138%-kal, a hus - 54%-kal, a tej - 69%-kal és a gyapju - 51%-kal növekedett.

A Kommunista Párt változatlanul nagy figyelmet fordít a mezőgazdasági termelésnek az egyes köztársaságok és rayonok természeti és gazdasági adottságait figyelembevevő helyes elhelyezkedésére és specializációjára.

Még a szovjet hatalom első éveiben Lenin rámutatott, hogy "a Kaluga-i tartomány földművelése más, mint a kazányi tartományé ... Figyelni kívül hagyni mindezekben a kérdésekben a helyi viszonyokat azt jelentené, hogy a bürokratikus centralizmus hibájába esnénk, akadályoznánk az ott dolgozó elvtársakat a helyi viszonyok figyelembevételénél, amely pedig az ésszerű munka alapja" /Lenin művei oroszul 33. köt. 327. old./

A mezőgazdasági tudomány és gyakorlat tapasztalata azt mutatja, hogy a természeti feltételek figyelmen kívül hagyása komoly hibákhoz vezet a mezőgazdasági termelés elhelyezkedésében és lerontja a földművelés és az állattenyésztés produktivitását.

Az ország zónái és rayonjai természeti sajátosságainak figyelembe vételével a Szovjetunió dolgozói jelentős eredményeket értek el a mezőgazdasági termelés specializációja terén. A keleti országrészen létrehozták a gabonatermelés új, hatalmas bázisát. Ez lehetővé tette, hogy a Szovjetunió európai részére összpontosítsák erőfeszítéseiket értékes ipari növények termesztése és a nagyüzemi állattenyésztés érdekében.

A földművelés és az állattenyésztés elhelyezkedésének és specializációjának megjavítására hozott intézkedések eredményeképpen kialakult hazánk legfontosabb mezőgazdasági zónáinak specializációja. Ezen a téren azonban még vannak hiányosságok. Egyes körzetekben, ahol a természeti adottságok kedvezőek a gabonatermelés növelésére, a gabonatermelés alatta marad a szükségletnek. Egy sor körzetben az állami szervek által felvásárolt mezőgazdasági eredetű nyersanyag nem biztosítja a körzet mezőgazdasági termékeket feldolgozó ipari üzemei kapacitásának teljes leterhelését. Sok kelet és szovhoz még időszerű a gazdálkodás azon formáihoz, amelyek rendkívül sok ágazatot foglalnak magukban - a legkülönbözőbb növényfajták termesztésével és sokféle állat tenyésztésével.

Annakidején ezeket az "univerzális" terveket annak figyelembevétele nélkül hajtották végre, hogy megvannak-e a kedvező természeti és gazdasági feltételek a földművelés és állattenyésztés tervben foglalt ágazatainak fejlődésére.

A mezőgazdasági termelés természeti zónák szerinti specializációjának jelenleg kialakulóban lévő megvalósítása mindenképp ezen alapszik, hogy ennek vagy annak a termékek nagyobb hányadát koncentráltan meghatározott gazdaságokban állítják elő. Ilyen koncentráció azonban nem jelent szűke specializációt. Egy gazdaságban megalapozott arányán nyugszik, de kizárja a rendkívül sokágazatosság, amely végső soron az erőforrások és az anyagi eszközök szétforgácsolódásához, a munka termelékenységének csökkenéséhez vezet.

A közeljövőben a Szovjetunió mezőgazdasági termelésének elhelyezkedésében a következő változtatásokat tervezik:

A Szovjetunió európai részének feketeföldönkívüli övezetében a szentermelést a mezőgazdasági népesség szükségleteinek teljes kielégítéséig és az állattenyésztésnek koncentrált takarmányokkal való ellátásáig fokozzák. Az ország keleti részén - a művelés alá vont területek új körzeteiben - az árugabonatermelés új, hatalmas központját hozzák létre. A Szovjetunió európai részének feketeföld /csernozjom/-övezetében a szemes termények vetésterületének 50 %-át a kukorica fogja elfoglalni, amelyet az itt kifejlődő intenzív húsgazdálkodás és tejre specializált szarvasmarha- és sertésenyésztés további fejlesztése indokol. A hétéves terv végére itt szintén nagyon meg fog növekedni a cukorrépa vetésterülete. Cukorrépat fognek termelni a már kialakult cukorrépatermelő körzeteken kívül a Csuvas Autonóm Köztársaságban, a gorkiji, kurgani, omszki, novoszibirszki és irkutszki területeken és Krasznojarszk körzetben.

A Volgaregión, az Ural déli része, Szibéria és a Szovjet Távol-Kelet az olajosnagvak termesztésének legfontosabb körzeteivé válnak.

A déli sztyeppe és erdős-sztyeppe körzeteiben nagy jelentőséget nyer majd a zöldségfélék, a gyümölcs és a szőlő termesztésre. Észak-Kaukázus pl. az Orosz Föderatív Köztársaság gyümölcstermelésének kb. a felét fogja adni.

Ha na még a növénytermelés áruértéke az országban meghaladja az állattenyésztés árutermelésének értékét, úgy a hétéves terfvégére a jelenleg köztük meglévő arány az állattenyésztés javára megváltozik. Az állattenyésztés árutermelésének értéke a mezőgazdaság árutermelési árutermelés értékének 60 %-át fogja adni. Egyes körzetekben pedig még ennél is magasabb lesz. A fejlett ipari körzetekben kb. 75 %, ahol a figyelmet elsősorban a tejhozamu állattenyésztésre fordítják. Az aszályos sztyeppe- és félsivatagos területeken pedig kb. 85 %, ezen körzetek mezőgazdaságának fő iránya husra specializált szarvasmarhatenyésztés és a gyapjút és húst adó juhtenyésztés.

A Szovjetunió mezőgazdaságának további fejlődése és specializációja a kihasználatlan ill. a nem eléggé kihasznált tartalékok termelésbevonásának jegyében fog végbenenni. Ilyen tartalékok: új természeti- és munkaerőforrások bevonása a termelésbe, a mezőgazdasági munkák komplex gépesítése, a mezőgazdasági szervezés és tervezés megjavítása. A szovjet geográfusok legaktívabban kell, hogy résztvegyenek az ország mezőgazdasági termelése további fejlesztésének és specializációjának munkájában, amelyet a természeti és munkaerőforrások tudományos kutatásainak kiterjesztésével, a földművelés és állattenyésztés szervezésének és tervezésének megjavításával érnek el.

A "természeti erőforrások" tág fogalom, amely magában foglalja az éghajlati erőforrásokat /fény, meleg, csapadék, szélenergia, víz/, a termékeny földeket, a természetes takarmánybázist, az erdőt, a hasznos faunát /mezei és vizi/, a hasznos ásványkincseket. A felsorolt erőforrások közül az éghajlati viszonyok, a termékeny föld és a fütakarmány az, amit a mezőgazdasági termelés elsősorban kihasznál. De az összes többi természeti erőforrások is nagy jelentőségűek a mezőgazdaság fejlődése szempontjából. Így például a csapadék alakjában lehulló légköri nedvességen kívül a mezőgazdaság a folyóvizek jelentős részét felhasználja öntözésre, állatok itatására, stb.

Az erdőgazdálkodás lényegében a mezőgazdaság egy speciális ága és vele szoros kapcsolatot tart fenn különösen a szélvédő jellegű erdők telepítésénél. A halászat és vadászat, különösen annak jelenkori formája a kolhozok és szovhozok gazdálkodásánál komplexségét egészítik ki. Végül, a hasznos ásványkincsek nyújtják a mezőgazdaságnak az építőanyagot, ásványi műtrágyát és a tüzelőt.

A természeti erőforrásoknak a mezőgazdasági hasznosításba történő bevonása fokozatosan megy végbe: előbb a természeti erőforrások kimutatása és számbavétele, majd azok értékelése, tervezése és felhasználása, és közülük soknak a bővített újratermelése. Minden folyamathoz, különösen a felhasználás folyamatánál rendszeres tudományos ellenőrzést kell megvalósítani a természeti erőforrások felhasználásának módja, nagysága és sorrendje felett. A természeti erőforrások ésszerű felhasználását és regenerálódását biztosító intézkedések összességét gyakran röviden természetvédelemnek nevezzük.

A tudományos kutatások helyes megszervezésével a geográfusok sokat tehetnek a természeti erőforrásoknak a mezőgazdaságba való bevonásának minden szakaszán. Szerepük különösen nagy a természeti erőforrások kihasználása, feltárása, számbavétele és tervezése terén.

A geográfusok részvétele a természeti erőforrások tanulmányozásában szükséges azért, mert ők speciálisan kutatják az egyes komponensek, tájak és azok kölcsönkapcsolatai fejlődésének különféle törvényszerűségeit. A geográfusok meg tudják akadályozni azokat a gyakori eseteket, amikor a természeti erőforrások egyikének vagy másikának a mezőgazdaságban történő hasznosítása annak minőségi romlásához és mennyiségi kihasználásához vezet, vagy kárt tesz a népesség többi ágazatai által felhasznált természeti erőforrásokban. Az ilyen károk, mint pl. a folyók elapadása és az erózió erősbödése az erdők mértéktelen irtása következtében, a szántóföldek lepusztítása és az átmenő halak eltűnése a vízgújító medencék építése következtében és még sok más kárt okozhatnak. A geográfusok, akik kutatásaik során a természeti erőforrások észszerű, komplex felhasználásának módjait dolgozzák ki, jelentős segítséget kell, hogy nyújtsanak minden erőforrás-kihasználás racionális normáinak megállapításában és azok állandó, a mezőgazdasági termelés folyamán történő megújulásának kérdésében.

Bizonyos fokig a mezőgazdaságban felhasználásra kerülő természeti erőforrások kimutatása és tudományosan alátámasztott számbavétele mindig a természetföldrajzi kutatások elidegeníthetetlen részévé vált. A természeti erőforrások kimutatásának és számbavételének legegyszerűbb formája egy kevésbé ismert terület földrajzi tanulmányozása és leírása. Eddig azonban az ilyen leírások az esetek többségében nem voltak előggé céltudatosak és rendszerezettek. A kommunizmus építésének jelenlegi szakasza azt követeli, hogy a természeti erőforrások további feltárása és számbavétele a következő elvek szerint történjék: 1./ az expediciós földrajzi kutatómunkák és az összegyűjtött anyag azt követő rendszerezése a természeti erőforrások kimutatására és felhasználásuk lehetőségének és célszerűségének megállapítására kell, hogy irányuljon. 2./ az összegyűjtött adatok ne csak az erőforrások jelenlétét konstatálják, hanem mennyiségileg is értékeljék. 3./ az erőforrások mindegyikének számbavételét egységes módszer szerint kell megkezdni és a különböző erőforrások számbavételének általános elveket és az ország általános területi felosztását kell alkalmazni ill. figyelembe venni.

Az ismertetett elvek szerint elvégzett számbavételűk föld, víz, erdő, stb. felmérés jellege lenne. Ezért a geográfusok feladatait a természeti erőforrások számbavétele terén a következőképpen lehet körvonalazni: 1./ minden természeti erőforrás tudományos tipológiájának és klasszifikációjának kidolgozása 2./ megfelelő felmérések felvételzési metodikájának kidolgozása és ennek alapján tudományos-termelési munkák elvégzése 3./ a természeti erőforrások számbavétele anyagát általánosító térképsorozat összeállítása 4./ áttekinthető tanulmányok készítése, melyek tartalmazzák az erőforrás leírását mind fajtánként, mind pedig komplex módon - régióként.

Meg kell mondani, hogy a fent említett problémák egymással kapcsolatosak a mezőgazdaságban felhasználásra kerülő természeti erőforrások védelmét és megújítását érintik, már régen a földrajzi tudomány

nyos kutatóintézetek kutatási tárgyát képezi. Hadd szóljunk néhány szót ezeknek a munkáknak néhány legismertebb, de ugyanakkor perspektivikus irányáról.

Hazánk mezőgazdaságának további fejlődése sokban függ a talaj-erózióval és deflációval folytatott harc sikerétől, mert mindkettő óriási károkat okoz. Ezek a káros folyamatok történelmileg jöttek létre a mezőgazdasági területeknek a múltban történő ésszerűtlen felhasználása eredményeképpen. A természetes növénytakarónak, különösen az erdőknek mértéktelen kiirtása, a talaj elporladása a helytelen talajművelés miatt, a vetésforgók hiánya, az állatok legeltetésének nagyfokú sűrűsége, az év különböző szakaszaiban növényzet nélküli hatalmas földmasszívumok léte és más kedvezőtlen gazdasági tényezők, kiváltották és óvintézkedések hiánya miatt még ma is kiváltják a talajerosztást, állást és szél által történő talajkifuvást, amely néha porviharok formájában jelentkezik.

Az erózióknak leginkább a gazdaságilag igénybevett fennsíkok és magaslatok vannak kitéve, melyek a legnagyobb mennyiségű olvadási és esővizet kapják. A defláció, mint ismeretes, legerősebben az aszályos szteppéken, néha pedig az erdős szteppéken jelenik meg, különösen a könnyű mechanikai összetételű talajok felszántásakor. Példaként azok a porviharok szolgálnak, amelyek 1960. tavaszán keletkeztek a szteppés körzetekben és nagy károkat okozva helyenként a téli vetésekben. A mezőgazdasági termelés további intenzifikálása és ezzel kapcsolatban a szántóföldek terjeszkedése és a kapásnövények arányának emelkedése óvintézkedések híján növelik az erózió és a defláció növekedésének veszélyét.

Az erózió és a defláció/függősége a természeti és gazdasági viszonyoktól oda vezet, hogy ezek a jelenségek igen egyenetlenül vannak elterjedve az országban. Ez a tény szükségessé teszi, hogy a velük való harcban differenciált, helyenként változó szervezeti-gazdasági, agrotechnikai, erdővédő és hidrotechnikai intézkedések komplexét dolgozzuk ki, melyek aztán a mezőgazdasági művelés helyes rendszereinek szükségszerű részét képeznék. Az elleni csapások ellen való küzdelem konkrét formái megváltozhatnak akár a szomszéd közhözban és szovhozban is. De általános irányát az adott helynek egy meghatározott népgazdasági zónában és rayonban elfoglalt helyzete szabja meg. Az egy sor földrajzi tudományos intézmény által ebben az irányban folytatott munka ma már lehetővé teszi, hogy az egész országban folyó erózió és defláció elleni harc problémáit megoldó intézkedések általánoselveit leszögezzük.

Az erózió és a defláció a legsúlyosabb, de nem az egyedüli természeti folyamatok, melyek a mezőgazdaságnak károkat okoznak. A feketeföldön kívüli övezetben a talaj elnöcsaraszódása okoz gondot. Az ország egy sor körzetében a lecsapolási munkálatok óriási méretekkel öltenek. Ennek ellenére a Szovjetunió területén a földek elnöcsaraszódásának folyamatát még nem sikerült megszüntetni. Ennek oka egyrészt ezeknek a káros természeti jelenségeknek óriási mértéke, másrészt a természeti erőforrások tervezésében és kihasználásában rejlő bizonyos hibák, így pl. a felújítás biztosítása nélküli nagyarányú erdőirtás. Egyes sivatagi körzetekben kiterjedt területek szikesednek el, mint pl. az öntözött földek másodszori elszikesedése, melyet részben természeti tényezők, részben pedig az öntözéses földművelés normáinak és technológiájának be nem tartása okoz.

Az ezekben a körzetekben folyó földrajzi kutatások az eddiginél jobban hozzájárulhatnak és hozzá kell, hogy járuljanak a földhasznosítás megjavításához, és pedig elsősorban a lecsapolás és az öntözés céljait szolgáló földtérképek összeállításával, a káros folyamatok és azok fejlődési mechanizmusa okainak tanulmányozásával, valamint a hő- és víztartás meghatározott jellemzőivel való kapcsolataik felderítésével, stb.

Az állattenyésztés szerepének tervezett növelése céljából 2,5-szeresére kell növelni a takarmánybázist is mind az állállózó-, mind pedig a zöldtakarmányok terén. Nem szabad azt gondolni, hogy a szárazföldi takarmánytermesztés kiszorítja a természetes takarmányokat, melyek jelenleg a szálastakarmányok 70-80 %-át adják. A legelők, különösen a fejletlen földműveléssel rendelkező körzetekben, megőrzik jelentőségüket. A szovjet geográfusok ezen a téren is fontos kutatásokat folytattak és folytatnak és segíteniük kell megszüntetni a takarmányfelhasználásban még néhány körzetben lévő helytelen gyakorlatát, mely a legelők túltelthetőségéből /ami a fűállomány pusztulásához vezet/, a legeltetés és szénakaszálás idejének be nem tartásában, a szükséges melioratív intézkedések hiányában, az öntözöttség elégtelenségében, stb. nyilvánul meg.

Végül, rendkívül széleskörűnek és perspektivikusnak látszik az éghajlati és hidrológiai erőforrások tanulmányozása, melyet a szovjet geográfusok rendszeresen folytatnak. Ezen a téren a mezőgazdasági termelésnek még bő tartalékai vannak. Felsoroljuk a példákat.

Hazánk sok tudományos kutatóintézetének tapasztalata azt mutatja, hogy a Szovjetunió egy sor körzetében egy vegetációs időszak alatt a mai egy helyett kétszer is lehet aratni. Ennek a problémának megoldása a növények normális fejlődéséhez szükséges hő- és nedvességtartalékok pontos számbavételére van szükség. Megállapítást nyert, hogy Ukrajna nagy részén és a Központi Osernozjon területek déli részén a fontosabb kenyérgabonák betakarítása után a földek /északról déli irányban/ 1000-2000°-nyit hőösszeget kapnak és hektáronként 200-1000 m³ víz marad kihasználatlanul. Ez a biológiailag aktív melegnek 40-50 %-át teszi ki, nem sokkal kevesebb vizet, mint amennyi a trágyázásra fordítódik. A felhasználatlan hő- és nedvesség mennyisége teljesen elegendő sok mezőgazdasági kultúrának, hogy második termést nyerjünk. A gyorsanérő takarmánykeverékek és zöltségek betakarítása után másodszer arathatunk még osernozjon övezeten kívül is. Második aratásra kedvező feltételek találhatóak a Szovjetunió ázsiai részének egy sor körzetében. A vegetációs időszak második felének racionális hő- és nedvességfelhasználása tarlónövényeknek a termelésbe való széleskörű bevonásával az agrotechnikai feltételek megjavítása mellett növelhető a vetésterület valamint a gabona, takarmánynövények és zöltségfélék terméseredményei, stb.

El kell gondolkodni afölött, hogy a vetésterületekben parlagok kialakítása ott, ahol egy másik veteményt lehetne vetni, az éghajlati erőforrások pazarlásához vezet. Valóban, a napsugárzás, amely állandó tűz a parlagra, kárbavész. Ahelyett, hogy a fotoszintézis mechanizmusa segítségével hasznos növényi anyagok vagy energiájává alakulna át, haszontalanul melegíti fel a talajt és aztán széteszik a levegőben a talajnak az atmoszférával alkotott turbulens hőcsereje kör-

vetkeztében. A parlagra hullott csapadék részben megmarad a talajban és a következő évben felhasználódik, részben pedig a talaj felszínéről elpárolog. Nyilvánvaló, hogy azokban a zónákban, ahol a nedvességet zöld parlagra vagy tarlónövények termesztésére lehet felhasználni anélkül, hogy ezzel a következő növénynek kedvezőtlen feltételeket teremtenék, nem célszerű parlagon hagyni. Azokban a zónákban, ahol a nedvesség kevés és a zöld parlag "elissza" a következő alpnövény elől a nedvességet, az ún. tiszta parlag nyilvánvalóan elkerülhetetlen. A hő- és nedvességtartalékoknak, valamint azok arányának geográfusok által elvégzett analízise segítséget kell, hogy nyújtson tudományosan megalapozott határ megvonására a zöld és a tiszta parlag zónái között.

Jelenleg gyakran helytelenül használják fel a hőt és nedvességet a zöldségfélék, gyümölcsök, bogyós termések és szőlő termesztésénél is. Északon elsősorban gyorsanérő fajtákat termesztenek, míg délen olyanokat, melyeknek vegetációs ideje hosszabb. Minthogy a tavasz északon később kezdődik, így mindkét helyen körülbelül egy időben érik be a termés /augusztus-szeptemberben/. Ebben az időben a zöldségfélék és gyümölcs bőven áll rendelkezésre; az érut azonban nehéz szállítani, tárolni és realizálni. Ugyanakkor az év többi részében a lakosság hiányt szenved ezekben a termékekben. A zónák éghajlati sajátosságainak figyelembevételével és a fajták jobb megválasztásával, többek között, délen a föld egy részébe korai fajták betelepítésével, a napsugárzást kényszeríteni lehet, hogy hol az egyik, hol a másik fajta beérését segítse elő az év nagy részében és biztosítani lehet a lakosságot friss zöldséggel és gyümölccsel ellátó "futószalagot".

A földművelés termékeinek, úgy mint növényi fehérjéknek, szénhidrátoknak, zsiroknak, alkaloidoknak és takarmányféléknek legnagyobb hánydát nálunk aszályos területen termelik, amely sok tekintetben kedvezőbb a mezőgazdasági termelésre, mint a többi zóna. Ugyanakkor az acid területek időről-időre aszálynak vannak kitéve, amely súlyos károkat okoz a földművelésnek, a terméseredmények ingadozóak. Az aszály óriási területeket érint, de káros következménye általában csak a zóna egy részében, az elégtelen és ingadozó csapadéku területen érvényesül. A légköri cirkuláció mechanizmusa olyan, hogy az aszályos körzetek általában olyan körzetekkel határosak, melyek a kelletténél több csapadékot kapnak. Ilyen természeti-éghajlati sajátosságok számbavétele a mezőgazdaság ágazatai és az egyes növényfajták elhelyezésének tervezését könnyíti meg, azonkívül lehetővé teszi a földművelő körzetek kölcsönös biztonságát, mert a terméseredmények állandóságát növeli annak ellenére időről-időre rossz termések vannak hol az egyik, hol a másik körzetben. Az ilyen "kompenzációs rendszerek" kidolgozásában a földrajzi és elsősorban a klimatológiai kutatásoknak a gyakorlati hasznosítására bő lehetőség nyílik.

A fentemlített példák azt mutatják, hogy a mezőgazdasági termelés megjavítására irányuló földrajzi kutatásoknak majdnem minden ága elméleti síkon a földfelszín hő- és nedvességháztartásának tanulmányozásán és ezeknek a mérleseknek a biológiai folyamatokra gyakorolt hatásán alapszik. Ezért a földrajzi intézmények tudományos

kutatómunkáinak terveiben külön ki kell jelölni egy kérdéskomplexumot, amely a földfelszín anyag és energia mérlegének tanulmányozásával kapcsolatos, azaz önálló kutatási problémát kell beállítani.

A Szovjetunió víz és hőrendszerének tanulmányozása

Ennek a kérdésnek a tanulmányozásánál, elsősorban a mezőgazdasági területek víz és hőrendszerével kell foglalkozni. Egyrészt az atmoszférából a tevékeny rétegbe /talaj és növényzet/ és az altalajba jutó hő- és nedvesség mennyiségének számbavétele, másrészt a réteg által visszaadott hő és nedvesség mérése az elsődleges feladat. Ez lehetővé teszi, 1./ hogy meghatározzuk az egyes növényfajták legoptimálisabb termesztésének areáit és a földművelés egész rendszerének megválasztását, 2./ hogy megtaláljuk mindazokat az agrotechnikai és meliorációs intézkedéseket, melyek átalakítják és megjavítják a tevékeny réteg hatását és kiszélesítik az adott körzet gazdasági profilját.

A mezőgazdasági területek víz és hő rezsinjének tanulmányozása szorosan kapcsolódik az erdőben végzett analógikus kutatásokhoz, minthogy mind a természetes, mind pedig a mesterséges erdők, különösen a védő erdősávok, aktívan és kölcsönösen hatnak a mezőkkel egymásra, miközben ez utóbbi víz- és hőrezsinjét az erdők nagymértékben és általában jótékonyan befolyásolják.

A különböző művelési ágak víz és hőrezsinje felett végzett megfigyelések megszervezése sürgetően követeli a természetföldrajzi állandó megfigyelő állomások hálózatának létrehozását, valamint azok belül is - a különböző felszíntípusú körzetekben.

Az állandójellegű megfigyelőállomásokat az ismerttetett problémák különböző kérdéseinek tisztázására is fel lehet használni: a földfelszín és annak tevékeny rétege hő- és vízháztartásának kutatására, az olvadó- és esővizek lefolyásának, a talajban a vízvisszatartás módozatainak, valamint az erózió és defláció folyamatainak tanulmányozására. Nem kisebb a jelentősége a hófelhalmozódás törvényszerűségei és a hóréteg rezsinje megfigyeléseinek, valamint a hónak szél által történő átrétegződési folyamatainak tanulmányozására, amely a hó termésművelő új módszereit kidolgozását tenné lehetővé. Igen fontos téma lenne még az öntözött földek vízrezsin-alkulása körülményeinek meghatározása és változásuk előrejelzése, amely megkönnyítené, hogy kidolgozzuk a rezsin javító metodikáját az öntözött földek területének növelése érdekében.

A természetföldrajzi kutatások legfontosabb irányzatai egyikének - a terület természeti rayonizálásának - nagy jelentősége van a mezőgazdaságban. A mezőgazdaság speciális igényeit figyelembe véve természeti rayonizációs munkálatok minden nagyságrendben kell, hogy folyjanak. A kisléptékű természeti rayonizációt fel lehet használni a mezőgazdaság állami tervezésének munkáinál, az egyes növény- és állatfajták rayonizálására, a mezőgazdasági termelés zónális rendszere határainak pontos megállapításánál, stb. Az általános természeti rayonizáción kívül igen fontosak a speciális rayonok kialakítása: eróziós, deflációs, agroklimatikai, stb. A középléptékű rayonizációs munkák igen hasznosak a területi törv és mezőgazdasági

zervek számára, míg a nagyléptékű rayonirozás a kataszterek összeállításánál nyújtanak segítséget és felhasználható a földök minőségi értékelésénél és a területrendezésnél. Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a rayonirozásnál a víz- és hőháztartás elemeinek klasszifikációiére való felhasználása a rayonirozási beosztásoknak a mezőgazdaság igényeihez igazodó további kialakításnak széles perspektíváját nyitja meg.

A mezőgazdaság ésszerű elhelyezkedésében és helyes specializációjában, valamint a termelés terén a tudományosan megalapozott rendszerek alkalmazásában nagy segítséget nyújthat a gazdasági földrajznak is.

A földművelés és az állattenyésztés ésszerű elhelyezkedése és specializációja, amely a társadalmi munkamegosztásból és a konkrét természeti-gazdasági adottságok számbavételéből fakad, nem valósítható meg széleskörűen csak a Szovjetunió keretei között. Szükség van a szocialista tábor minden országának együttműködésére és a tervezésnek olyan koordinációjára, amely a mezőgazdasági produktum maximumát biztosítja legkevesebb munka és anyagi eszköz befektetésével. Ez persze feltételezi a szocialista országok összehangoztatott mezőgazdasági rayonirozásának megvalósítását és a mezőgazdasági zónák és rayonok specializációját az adott országban legrentábilisabb árutermékek.

A társadalmi munkamegosztás kérdéseit a szocialista gazdasági világrendszeren belül vizsgálva és felfedezve annak megújításán, a gazdasági földrajznak ugyanakkor részt kell vennie a részletes mezőgazdasági rayonirozás kérdéseinek kidolgozásában az egyes országokon, zónákon és rayonokon belül.

Az ilyen rayonirozás a mezőgazdaság optimális specializációja és az azon nyugvó termelési koncentráció megteremtésének feladatából következik. A szovjet gazdasági geográfusoknak már bizonyos tapasztalatuk van nagyléptékű mezőgazdasági rayonirozási munkálatok végrehajtásában. Ezeknek a kutatásoknak a feladatai közé tartozik: a mezőgazdaságban meglévő körzetek közötti eltérések tanulmányozása és klasszifikációja; a mezőgazdasági termelés és a természeti környezet között meglévő kapcsolatoknak, valamint a mezőgazdasági termelés és a népgazdaság többi ága között fennálló kapcsolatoknak elemzése; a munkaerőnek a mezőgazdasági termelés elhelyezkedésére gyakorolt befolyásának és a történelmileg kialakult termelési készségek tanulmányozása; a mezőgazdasági termelés elhelyezkedésének és specializációjának értékelése a termékek önköltségének meghatározása és a szállítási feltételek alapján; a perspektívában várható specializáció feltételeinek tanulmányozása és kialakításának kidolgozása.

A fent említett feladatokat a gazdasági geográfusok csak a természeti geográfusokkal, agronómusokkal és más szakemberekkel karöltve tudnak megoldani. Ehhez azonban szükség van: a természeti viszonyok gondos és tudományosan megalapozott gazdasági értékelésére a kutatási metodika további kidolgozása és tökéletesítése az egyes zónák és rayonok viszonyaihoz alkalmazkodóan, a körzetesített területek gazdaságának komplex kutatása ezen területek részletes gazdasági feltérképezése, a kialakult települési típusok és a közlekedési hálózat jellegének tanulmányozása. Mindez hozzásegíti a gazdasági geográfusokat még egy igen fontos feladat megoldásában való részvételhez, és pedig

a körzeti tervek kidolgozásához, amely a népgazdaság fejlesztési tervének az adott területre vonatkozó részletezése.

A területi tervezés magában foglalja a tanulmányozott terület gazdaságának jellemzését, a gazdaságok legrentábilisabb nagyságának meghatározását, specializációjukat, az egyes ágazatok bennük elfoglalt részarányát, a földművelés és állattenyésztés, valamint a velük kapcsolatos más népgazdasági ágazatok fejlődési perspektíváinak kidolgozását, helyes földhasznosítást, amely alapul szolgál a település elhelyezkedésére és a földtartalékok effektív felhasználására és végül a munkaerő szükséges mennyiségének és elhelyezkedésének megállapítását /a települések száma, nagysága és széttelepültsége, stb./

Körzeti tervezést jelenleg az Orosz Föderatív Köztársaság kurszki, voronyezsi, rjazanyi és más területek mezőgazdasági körzeteiben, valamint az Ukrajna Szövetségi Köztársaságban és más szövetségi köztársaságban végeznek. Fokozatosan a körzeti tervezést ki kell terjeszteni az ország egész területére. Ezzel összefügg sok országos jelentőségű kérdés megoldása, mint pl. a munkaerőtartalékok számbavétele, amely a mezőgazdaságban felszabadítható és a népgazdaság más ágazataiba vagy az ország más körzeteibe irányítható, a város és falu között még meglévő különbségek megszüntetése, mint hogy a körzeti tervek tartalmaznak a falusi települések arculatának megváltoztatását is.

Lehetetlen felsorolni mindazokat a tevékenységi területeket, ahol a szovjet geográfusok a mezőgazdaság segítségére siethetnek. Ez a tevékenységi területeket, ahol a szovjet geográfusok a mezőgazdaság segítségére siethetnek. Ez a tevékenységi terület óriási és ezekben a munkálatokban a földrajzi tudományok képviselői mind nagyobb számmal kell, hogy résztvegyenek.

HANS WIEDERHOLD:

A tervezések tartalma és a tervezések kapcsolata az agrárszerkezet megjavítására hozott intézkedéseiben.

Kivonat a "Raumforschung und Raumordnung" 19.évf. 1. füzet "Planungsinhalt und Planungsverband bei Massnahmen zur verbesserung der agrarstruktur" c. cikkéből készítette:

Abella Miklós

1./ A mezőgazdasági szerkezet megjavítása, mint területrendezési feladat

A Német Szövetségi Köztársaságban a Szövetségnek, az egyes állanoknak, valamennyi közgazdasági szervnek, a szövetkezeteknek, valamint a gyakorlati mezőgazdaságnak évek óta tartó erőfeszítései, melyek a fennálló agrárszerkezet megjavítására irányultak, a legnagyobb mértékben térhatásúak voltak. Az eközben hozott intézkedéseknek tekintélyes térformáló erejük van nemcsak azért, hogy a tagosítás és áttelepítés következtében a táj képe megváltozik, hanem azért is, hogy megváltozik a jelenlegi gazdálkodás által megszabott térszerkezet is; ilyen intézkedések: az ipartelepítés, a pangó mezőgazdasági üzemek elől a fejlődésüket gátló okok elhárítása és más hasonló intézkedések, amelyek mindegyike erősen kihat a térszerkezet társadalmi vonatkozásaira is.

Térrendezés amint jelent, mint az ember, a társadalom és a táj közötti kapcsolatok helyes rendjéről alkotott elképzelés, tehát az eszményképe egy ilyen rendnek. Tájrendezés, mint tevékenység amint jelent, mint dolgozni ezen ideál érdekében, megkísérelni a cél megvalósítását. Ebben az értelemben az agrárszerkezet megjavítását a tájrendezés egy részének kell tekinteni, az agrárszerkezet megjavítása, mint tájrendezési feladat, nemcsak a gyengén funkcionáló vidékeken - agrárproblémáktól terhes tartományokban - hanem a jól funkcionáló vidékeken - gazdasági központokban - is adódik.

Az agrárszerkezet megjavítása komplex feladat; általa a vidéken élő és a mezőgazdaságban dolgozó emberek életkörülményei alapvetően megjavulnak és a mezőgazdaság, mint termelési ág eddiginél jobban illeszkedik bele az egész népgazdaságba.

A közvetlen tájrendező intézkedések közé tartoznak a v i d é k u j r a r e n d e z é s e /tagosítás, községesítés, vizgazdálkodási intézkedések, a termelési ág megváltoztatása és az uthálózat módosítása/ és a t e l e p i t é s - r e n d e z é s /elavult lakóházak szanálása, áttelepítés, új települések létesítése, ipari és utépités/. Az üzemi feltételek és az általános mezőgazdasági viszonyok megjavítása /mezőgazdasági üzemek segélyezése, az üzemek műszaki fejlesztése,

a piacok kiépítése, ipartelepítés és a szociális intézmények kiépítése/, továbbá a művelődési lehetőségek megjavítása, a szaktanácsadás és a felvilágosítások közvetlenül és teljes mértékben a tér szerkezetére hatnak ki.

Az idők folyamán ezek az intézkedések a mezőgazdaság majdnem minden hasznosítható területét érintették.

Ha az agrárstruktúra megjavítására irányuló tervek végrehajtása tökéletes megvalósítása csak hosszabb időtartan alatt válik lehetségessé, mégis az egyes évekre beütemezett területrendezés végrehajtása is már szánottévő eredményeket hozhat.

2./ Tervek az agrárszerkezet területén

A t e r v e z é s t m e g h a t á r o z ó t é n y e z ő k:

Minden ésszerű tevékenység előfeltétele a tervezés. A tervezés tartalmi kiterjedését és differenciáltságát, valamint a tervmunka intenzitását a következő tényezők szabják meg:

1. A tervezési cél tartalma: minél többszempontu és többoldalú a tervcél, annál differenciáltabban kell a tervet előterjeszteni.
2. A tervezés realizálhatósága. Alapvetően fontos, hogy a felállított tervezési cél elérhető, és a cél elérése érdekében javasolt intézkedések keresztülvihetőek legyenek.
3. Magasabbrendű tervezési és rendezési elképzelések. Ha vannak magasabbrendű általános tájberendezési és egyben tagosítási elképzelések készletben és ezek már megfogalmazást nyertek, akkor az agrárszerkezet tervezése szaktervezési karaktert kap; amennyiben ilyen tájberendezési elképzelések még nincsenek - és ez sok esetben fordul elő - akkor az agrárszerkezet tervezése egy általános térrendezési elképzelésnek ösztönző és integráló tényezője lesz.
4. A tervezés tárgyának más érdekcsoportok tervezési céljaival való érintkezésének és összefonódásának mértéke. A szaktervezésnél különböző érdekcsoportok rendezési megfontolásaira tekintettel kell lenni. Amennyiben még kiegészítő tervezések lehetségesek, ezeknek megfelelően az agrárszerkezetre vonatkozó tervezéseknek szűkebbnek vagy tágabbnak kell lennie.
5. Azoknak az időfaktoroknak tekintetbevétele, amelyeket a megjavítandó szerkezeti gyengeségek fajtái befolyásolnak. Az a veszély, hogy jóvátehetetlen károk léphetnek fel, esetleges, azonnali intézkedéseket kíván meg, melyek kevés időt igényelnek, de mégis a legfontosabb mozzanatok kiválasztásával hatásos "gyors-tervezést" követelnek meg.
6. A tervezési és kivitelezési munkálatok elosztása a megfelelő szervek között. Ha intézményesen szétválik a tervezőmunka és a kivitelezés, akkor a tervezést részletesen kell kifejteni és technikailag másként kell végrehajtani, mint akkor, amikor a tervezés és kivitelezés intézményesen egyesítve van.

Térlettervezés

A táj különböző módokon bontható tájrészekre, tájcsoporthoz; ezen sok esetben a döntést a funkcionális kapcsolatok határozzák meg. Agrárszerkezeti szempontból a legkisebb tájilag elhatárolt területek a község. Szociálökonomiai szerkezet szempontjából tekintve, ez elosztja meg az emberket, a gazdasági összefonódás és a táj legkisebb működési egységét, ha eltekintünk attól, hogy a laza tájbcépiség még további részegységekre tagolódást tehet lehetővé. A községek egymásközötti, a központi helységekkel való kapcsolata, vagy bizonyos számú község szerkezetének egyöntetűsége lehetővé teszi, hogy a körökről, rayonról, kisrayonról és hasonló kategóriákról beszéljünk. Ekképpen megkülönböztethetünk településtervezést és regionális tervezést. Harmadiknak sorolható még oda /nem intézményesen, hanem az értelmében véve/ az állami tervezés is, ha figyelembe vesszük, hogy tisztán közigazgatási szempontból /a szövetségi államok tervezési szintjén/ ez a tájnagyság a gyakorlatban jelentős.

E térbeli tervezési egységek mellett figyelembe kell venni a helyi területeket is: ezen belül alapvető különbség van keretterv és részletterv között. De le kell rögzítenünk átmeneti formákat is. Minél nagyobb a tervtartomány és minél áttekinthetőbbek azokban fellépő problémák, annál inkább körül kell járni a részlettervmenő tervezést a munka első szakaszában. Először egy keretterv felállítása szükséges, amely az egyes helyi és részlettervek felállítására elegendő szabadságot hagy.

Az intenzitásbeli különbözőségek mellett még egy további tagozási elvet is figyelembe kell venni, nevezetesen azt, hogy a szakterületeket is meg kell különböztetni. Ezen belül két csoportot kell megkülönböztetni: a szaktervezést /áttelepítéseknel a letelepülés helyének megtervezése, vizsgáldalkodási tervezések, uttervek, stb./, és össztervezést, azaz regionális tervezést, ami egységes vagy integrált tervezésnek is neveznek, fejlesztési tervezést és országfejlesztési fejlesztési tervet. Mind a szaktervezések, mind pedig az össztervezések keret- és részlettervezésként terjeszthetők be. A szaktervezéseknek az össztervezések koncepciójába jól kell beilleszteniük.

Tartalni tervezés

Évtizedeken keresztül a tagosítást úgy tekintették, mint az agrárszerkezet megjavítása egyetlen módját. Csak az utolsó öt-hét éven jöttek létre olyan intézkedések, mint a mezőgazdasági üzemek áttelepítése a szűk települési helyekről a peremterületekre, az üzemkövetés a telekvásárlásokra nyújtott hitelszegély útján és még hasonlók. Az agrárszerkezet javításáról így csak ettől az időtől kezdve beszélhetünk.

A legutóbbi időkben szögezték le, hogy az agrárszerkezet megjavítása most már nemcsak kizárólag az elsősorban mezőgazdaságilag üzemelt területeknek nyújtott közvetlen szerkezeti segítséget jelent, hanem ezen túlmenően minden az ország területének fejlesztésére irányuló próbálkozást kell alatta értenünk.

Az NSzK-ban 1953. július 14-én kiadott tagosítási törvény 1.§ és 37.§ alapján az ilyen intézkedések feladata: "Elő kell mozdítani a mező- és erdőgazdasági termelést és a szétforgácsolódott, vagy gazdaságtalanul működő földbirtokokat a korszerű üzengazdasági szempontok alapján kell összevonni, illetve gazdaságossá tenni, s egyéb más intézkedésekkel megjavítani."

"A szétforgácsolódott földbirtokokat új, korszerű üzengazdálkodási szempontok alapján kell összevonni, utakat, csatornákat és más gazdasági építkezéseket kell teremteni, a talajjavítási munkálatokat meg kell indítani, a településeket fel kell lazítani és fogantatosítani kell minden eddigi elhatározott intézkedéseket, amelyek nyomán az üzengazdaság alapjai megjavulnak, a munkaköltségek lecsökkennek és a művelés könnyebbé válik."

"Ennek a célnak megfelelően állították fel a tagosítási terveket. A tagosítási tervbe az út és vízhálózati tervet is be kell venni, a közös és nyilvános alapokat,ugymint a régi földbirtokokat és az egyéb jogviszonyokat rendezni kell." /Tagosítási törvény 58.§ /10/.

A fenti feladatokból adódóan egy falu előzetes tervezésénél, mint "tagosítási szakvélemények" a következő felosztási szempontok lépnek fel:

A./ A vizsgált falu mezőgazdasági, szociológiai és szerkezeti viszonyainak leírása.

I. Általános viszonyok.

- 1./ Fekvés, geológiai- és talajviszonyok
- 2./ Klimaviszonyok
- 3./ Vizgazdasági viszonyok
- 4./ Közlekedési viszonyok

II. Szociológiai viszonyok

- 1./ Népesség
- 2./ Üzennagság és birtokviszonyok
- 3./ Az örökösödés formái és ennek kihatásai
- 4./ Mezőgazdaságon kívüli munkalehetőségek

III. Mezőgazdasági viszonyok

- 1./ A határ leírása
- 2./ Jövedelmi lehetőségek
- 3./ Erdőgazdaság
- 4./ A tipikus udvarok üzengazdaság-kritikai leírása

B./ Javaslatok a problémák megoldására

I. Célkitűzés

- 1./ Zöldövezeti mezőgazdaság
- 2./ Szabályozandó tulajdonszerkezet

II. A földrendezés

- / A művelési ágak átalakítása
- / Ut és vízhálózat
- / Uzemalakítás

III. Utalások a mezőgazdasági üzemek ujjszervezésére

- ./ Rét- és legelőgazdálkodás
- ./ Szántóföldi gazdálkodás
- ./ Allattenyésztés

C./ Végkövetkeztetések

Az előzetes tervezés jelenlegi sémájában is különbséget teszünk "fennálló viszonyok felvétele vagy leírása" és a "végrehajtandó intézkedések fajtáira és méreteire vonatkozó javaslatok" között. Öbnyire az I. rész után egy további részt különítünk el "a viszonyok összefogó bírálatára" címen.

Az ilyen típusú tervezésnél fontosnak kell tekinteni az I. részt, fennálló viszonyok fejtegetését; továbbá szükséges, hogy azokon a helyeken, ahol a tervterületen agrárszerkezeti intézkedéseket kell megvalósítani, a változtatási javaslatok részletes megalapozását, tehát az idevágó intézkedések megtervezését megadjuk.

Az előzetes tervezés szakvéleményeiben a javaslatok nemcsak a megalkotó mérnökökre vonatkoznak, aki végrehajtja a törvény szerint lefoglalt területek intézkedéseket, hanem mindenekelőtt az üzemgazdasági vonatkozásban azokra a fórumokra, amelyek a mezőgazdasági üzemeket az új földterületek sikeres felosztása után gondjaikba veszik, hogy az új viszonyok között megváltozott viszonyok között célszerű üzemszervezést és termelési technikát érjenek el.

A tervezés mélységét illetően az előterveknek a földrendezési üzemgazdasági kerettervek és a részletes mezőgazdasági kistéjtervek között foglalnak helyet. Az előterveket nem szabad mint mindenre kiterjedő össztervet felfogni, hanem azt egy kifejezett szaktervnek, a mezőgazdasági tervnek kell tekinteni. Az előterv területi kiterjedését illetően többnyire csak egyetlen községre korlátozódik, öt-nél több községet is felölelő össztervek ma még ritkák.

Fokozatosan elterjed az a felismerés, hogy eredményesebb "integrális" és egységes javító intézkedéseket keresztülvinni; ez annyit jelent, hogy a tervezéseket szakmailag már nem szűken, hanem tágan kell elkészíteni, lefektetni. Így a törvényszerűségekre a terv tartalmának bővítését célzó intézkedéseket is tartalmazniuk kell. Ugyanis az előtervek csak ezáltal nyerhetnek társadalomgazdasági megalapozást, válhatnak a települések rendezőivé, biztosíthatják tervszerűen az életmód növelését, az iparosítást, idegenforgalmat, stb. fejlesztését, mint azt a következő két rövid tervséma is mutatja:

Művelési terv a mezőgazdasági üzemek számára

1952. évi

1. A mezőgazdasági üzemek számára

Munkaterv a szociálökonomiai és üzemenygazdasági tervekhez. /13/

1. rész: Az általános szerkezeti kép

Általános alapok /Térbeli fekvés, természeti viszonyok./
Szociálökonomiai szerkezet /népesség, foglalkozási szerkezet, munkahelyek, munkaerő, szociológiai viszonyok, fejlődés/

Mezőgazdasági szerkezet /üzemek nagysága, talajkihasználás, állattartás, telekárak, munkaerők, gépesítés, települési formák, udvarfekvés, belső közlekedési helyzet, földviszonyok/

A feladatok és a várható eredmények átfogó indokolása /a fejlődés lépcsői, kívánatos intézkedések, siker kilátásai, sürgősség, készenlét, kezdés időpontja/

A megjavítandó terület elhatárolása /közösségi alapok a falvak összesége számára, a települési helyek beszámítása/

2. rész: A fennálló szerkezet és hiányosságai

A tagosítási terület: talaj /értékosztályok, használhatóság, művelési módok erózió szerinti feltérképezése/, mikroklíma, vízgazdálkodás, belső közlekedési helyzet.

A településhelyek /tanyák, majorok, tanyákra való kijuttatás, utvezetés, építkezési terv, közterületek/

3. rész: Alapelvek a művelt területek rendezésére

A szociálökonomiai szerkezet fejlesztése és javítási javaslatok.

Szükséges és lehetséges intézkedések az agrárszerkezet megjavítására.

4. rész: Alapelvek az átállítási tanácsadáshoz és gondozáshoz, valamint intézkedések a továbbfejlesztéséhez.

A termelési technika

Üzemszervezés

További intézkedések

Egy hessoni munkaközösség az agrárszerkezet megjavítására a következő tervet ajánlja:

1. Természeti és történelmi adottságok

2. A jelenlegi szerkezet

Szociálökonomiai szerkezet /népesség, foglalkozási szerkezet, foglalkozási ágak, közintézmények, lakásviszonyok, idegenforgalom/

Általános mezőgazdasági szerkezet /termelési ágak, haszontérületek, üzennagyság, birtok- és tulajdonviszonyok földpiac/
 Mezőgazdasági üzemek szerkezete /talajfelhasználás, hozam /jövédelen/, állattartás, munkaerők, gépesítés, munkamódszerek, épületek, belső közlekedési viszonyok, üzemszervezésről eredményszámok/

A szerkezet és a fejlesztési irány átfogó bírálata.

3. Vezérelv a falvak újjárendezéséhez

Szociálökonómiai cél

A földművelés célja a községekben, célszerű üzennagyságszerkezet, stb./

4. Az intézkedések végrehajtása, költségei és finanszírozási lehetőségei

Az életviszonyok megjavulása a falvakban /szerkezetjavulás, öregok gondozása, jövédelmi viszonyok, ingázás, régi falvak felszámolása, idogenforgalom/

Javító intézkedések

Tagosítás, áttelepítés, támogatás /építési tanácsadás, állat-tenyésztési tanácsadás, az udvarok át- és újjáépítése, utépités, üzemi beruházások/

Ezáltal ezek a tervek egyre inkább szakterv jellegű öltetek és a mezőgazdaságra vonatkozó általános szerkezeti irányelvekké válnak.

Nagyobb területre, több falura kiterjedő agrárszerkezeti tervek készítése annál sürgősebb és nélkülözhetetlenebb, minél több integrális intézkedést kell keresztülvinni. Vidéken az élet és a jövédelmi viszonyok átfogó megjavításának fontos kiindulási pontjai egy megerősített regionális gazdaságpolitika keretébe tartoznak. A regionális, lehetőség szerint integrális terv, csak, mint keretterv állítható fel, a részletterv a munka következő szakaszában szükséges. Ebben az esetben annál inkább rendelkezhetnek ezek szakterv jellegű, minél fesszebb a meglévő integrális kerettervezés.

Ezek a kerettervek a fent megadott fejlesztési példákkal együtt megadott községi keret- és részlettervektől abban különböznek, hogy meglégednek vezérelvek felállításával. A szükséges intézkedéseket csak általánosságban írják elő és javaslatot adnak az intézkedések célszerű időrendjére vonatkozóan. Egy-egy ilyen keretterv tartalma a mélyreható szerkezeti analízissel szemben, mindenekelőtt abban áll, hogy vezérelveket állít fel a gazdasági erők általános emelésére, az ipari munkahelyek, az építkezések és mezőgazdasági termőterületek térbeli eloszlására /tájegyensúly/, a termőföldök célszerű felhasználására és a célszerű mezőgazdasági üzennagyságszerkezetre és üzemszervezésre, a mezőgazdasági terület és a falvak célszerű tagolására, a mezőgazdasági piaci létesítmények célszerű lokalizálására és kiépítésére, a közlekedés megnyitására, az energia- és vízellátásra és a kulturális és egészséggondozó intézményekkel való ellátásra.

Nem kis szerepet töltenek be ezekben a tervezésekben /például az üzennagyságszerkezetekre és jövédelmiforrásokra vonatkozó/ számitási megfontolások, hogy a fejlődési tendenciák kihatásait mintegy

kvantitatív módon felmérjék.

A tervezés koordinálása

Ameddig nincsen integrális keretterv, szükséges, hogy a különböző, többé vagy kevésbé elkészült, vagy elkészületben lévő szakterveket koordinálják.

Mint hogy a törvényerőre emelt területrendezési tervek száma csökély, ezért a tagosítási, építkezési, stb. törvények nem tudtak elegendő tervkoordinációt biztosítani. Ameddig a területrendezési tervek-ről semmiféle jelentési kötelezettség nincsen és ameddig nincsenek az országtervezésnek működőképés intézményei vagy tervezőközösségei, addig azok a helyek, ahol a szaktervezést elkészítik, egyedül a "jösszomszédi" együttműködésre vannak ráutalva. Tisztán intézményes agrárkarakterű regionális kerettervek általánosságban sehol sincsenek összefogva. Ameddig a tagosítási előtervek - falusi szinten mezőgazdasági szaktervek - megjelennek, addig csak az egyes mezőgazdasági szolgálati helyek egyéni akcióiról, vizsgálati jelentéseiről, ezen belül nagyobb tájelenzések részletjelentéseiről van szó, amelyek nem egyes szakmai tervek összeillesztéséből állnak, hanem a tervfelállítás alatt a munkaközösség munkájában minden szóba jöhető szakcsoport részvételéből származnak.

A szaktervek egymásközti, valamint egy táj agrár, illetve általános tervezése közötti szükséges tervezési kapcsolatok mellett, a tervezés és végrehajtás további koordinációját is figyelembe kell venni. A legjobb terv sem használ, ha azt intézkedésekben, kivitelezésben nem, vagy csak részben használják fel. Ezért a lehetőségekhez képest csak rövid idő legyen a tervezés befejezése és a végrehajtása között, ami elsősorban a részlettervekre vonatkozik. Ezen kívül biztosítani kell, hogy a tervezési elgondolások minden részletükben eljussanak a végrehajtó szervekhez. Az írásban leszögezett terv egymagában nem elegendő, a végrehajtó szerveknek - ha csaknem ő maga a tervező is - ezeket teljesen magáévá kell tennie.

3. Végkövetkeztetések.

A mezőgazdaság az egész nemzetgazdasági és társadalmi szerkezet egy része. A mezőgazdasági szektorban az intézkedéseket és terveket a többi gazdasági területtel és társadalmi csoportokkal való kapcsolatot figyelembevétele nélkül elkezdni nem lehet. Az agrárszerkezet megjavításának sürgőssége ennél fogva azt is megkívánja, hogy a regionális gazdaságpolitika ma rendelkezésre álló eszközeit kiegészítsük; és azt is, hogy átgondoljuk meddig hatékonyak a mai tervek. Hatatos segítséget nyújthatnak az egyes országokban már megvalósítás útján haladó gazdasági-tervezési törvények és a megalakult tervezési közösségek. Az agrárszerkezet megjavításának feladata az utóbbi években kiszélesedett és emiatt dinamikus tekintendő. Ezen javítások eszközeinek lépést kell tartaniuk megfelelő mértékben. A vidéki tájak újjarendezésére vonatkozó hatatos tervezés kiindulópontjai már megvannak, az intézményes irányelvek azonban még nincsenek általánosságban leszögezve. Az agrároldal kívánsága ebben a vonatkozásban találkozik azzal, amit az általános országtervezési oldalról már kifejeztek: készítsenek idejében keretterveket az integrális intézkedésekre, egy ütőképés tervező intézmény segítségével.

A.N. Rakitnyikov:

A mezőgazdaság gazdaságföldrajzi tanulmányozása.
/Ekonomiko-geograficeszkije isszledovanyija szelszkogo
vozjájsztva/.

/Szovjetszkaja Geográfija, Moszkva 1960.

Fordította: Petri Edit

A forradalom előtti Oroszországban a mezőgazdasági földrajz kérdéseit megvilágító gazdaságföldrajzi munkák legelterjedtebb fajtái elsősorban statisztikai jellegű tanulmányok voltak. Ilyenek voltak többek között a helyi önkormányzatok /zemsztvók/, valamint a telepítési hivatalok által kiadott anyagok is. Ezek mellett több természettudós és agronómus figyelme irányult a mezőgazdaság földrajzá-
nak kérdéseire. Statisztikai-gazdasági és természettudományos kutatások alapján fejlődött a mezőgazdasági rayonizálás kérdéseinek tudományos-metodológiai feldolgozása.

A szocialista társadalom új, mind fokozottabb követelményeket támaszt a mezőgazdaság területi megoszlása tudományos tanulmányozásával szemben. A mezőgazdasági termelés társadalmisítása és a népgazdasági tervnek megfelelően való fejlesztése szükségessé és elengedhetetlenné tették a mezőgazdasági termelés kialakulóban lévő területi sajátosságainak tudatos irányítását. A kutatótól nemcsak a mezőgazdaság jelenlegi területi megoszlásának megvilágítását követelik meg, hanem a jelenlegi megoszlás ésszerűségének kritikus értékelését és a termelés területi differenciája legcélszerűbb megindoklását is. Ahhoz, hogy a kutató ezeket a kérdéseket eldönthesse, egyébek között, a föld meghatározott gazdasági értékeléséből kell kiindulnia. A természeti környezet mezőgazdasági hasznosítása az erre a környezetre gyakorolt agrotechnikai és meliorációs hatásokon keresztül valósul meg. Következésképpen, ahhoz, hogy a mezőgazdaság helyi sajátosságai kialakulásának körülményeit tisztázzuk, a jelenlegi mezőgazdasági technikai és szervezeti formáinak speciális adataira van szükség. A termelés javasolt legracionálisabb területi differenciációjának indoklásához a földművelési szisztémák megújításának, az állattenyésztési módoknak, stb. kérdéseit is meg kell oldani. A természeti környezet sajátosságainak figyelembevétele a mezőgazdaságban a mezőgazdasági üzemek területi alakulásának meghatározott módjában is kifejezésre jut. Feltétlenül tanulmányozni kell a terület szervezeti formáit, a közlekedésföldrajzi helyzetet, a helyi közlekedési hálózat sajátosságait, a mezőgazdaság és az iparral való sokirányú kapcsolatát /mind az adott területen belül, mind azon kívül/, a munkaerőtartalékot és annak felhasználási körülményeit.

Tehát csak sokoldalú tanulmányozás alapján lehetséges a mezőgazdasági termelés jelenlegi megoszlásának kritikai értékelése /a munka első szakasza/ és racionálisabb megoszlásának indoklása /második szakasz/.

A fenti feladatok megoldását állítva magunk elé, világosan kitűnik, hogy a munka elvégzéséhez nem elegendő csupán statisztikai kutatási módszerekkel dolgozni és ismerni a közgazdaság, valamint a mezőgazdasági szervezés általános kérdéseit /általában ezekre támaszkodtak a korábbi kutatók/. A természeti környezet tanulmányozásának azok a módjai sem feleltek meg kellőképpen az új gyakorlati céloknak, amelyeket az elmúlt időszakokban dolgoztak ki. A mezőgazdaság területi megoszlásának kérdései egyenlőre az ország néhány részén /egyes közigazgatási oblasztyokban, körzetekben vagy ennél is kisebb területeken/ még aránylag jobban kimunkáltak, mint az ország egészét tekintve.

Azok a térképek, melyek a Szovjetunió mezőgazdasági rayonfelosztását közlik, szemantikusak, szűkös adatmennyiségre vagy az ország egyes részei rayonizációs anyagának általánosítására támaszkodnak, mely rayonizációk különböző időben és különböző módszerekkel lettek végrehajtva.

A mezőgazdaság racionális területi megoszlása kérdései kidolgozásának legújabb időszakára jellemzőek az egyes zónák gazdálkodási szisztémáinak tudományos indoklásra irányuló országos méretű munkák fejlődése, mely munkákban az ország minden mezőgazdasági tudományos intézménye részt vesz. Emellett a mezőgazdaság célszerű területi megoszlásának indoklására mindinkább felhasználják a termelési költségeket, a mezőgazdasági termékek önköltségének rayononkénti adatait, a munkatermelékenység adatait.

Az SzKP XX. kongresszusán a mezőgazdaság területi megoszlásának feladatait a következőképpen határozták meg: "Biztosítani kell a mezőgazdaság egyes ágazatainak gazdaságilag célirányos területi megoszlását és a földművelésnek és állattenyésztésnek az ország rayonjai szerinti specializációját az egyes rayonok, s a rayonon belül minden egyes kolhoz és szovhoz természeti és gazdasági viszonyainak figyelembevételével, szem előtt tartva a kibecsátott termékek 100 ha földterületre jutó mennyiségének minimális munka- és felszerelésráfordítással történő jelentős növelését."

Az elhangzottak alapján rendkívül fontos a gyakorlati élet mai követelményeinek leginkább megfelelő tudományos kutatási módszerek kidolgozása a különböző tudományok képviselői közötti együttműködés és munkamegosztás célszerű formáinak megtalálása.

A geográfusok viszonylag későn kezdtek aktív részt venni a mezőgazdaság területi megoszlásának tanulmányozásában. A mezőgazdaság területi megoszlásával foglalkozó kutatások legnagyobb részét a mezőgazdasági tudományos intézményekben, jelentős részét a közgazdasági intézményekben folytatták le és csak kisebb részét végezték földrajzi intézményekben. Meg kell említeni, hogy néhány kifejezetten agronómiai, természettudományi vagy közgazdasági irányú könyvek gyakran tartalmazták a mezőgazdaság területi sajátosságainak meg lehetőségeit vizsgáló elemzését.

A mezőgazdaság területi megoszlása tanulmányozásának befejező szakaszai/a terület különböző részei, a helyi sajátosságok különböző kombinációja mellett alkalmazható célszerű gazdálkodási rendszerek indoklása/ természetesen a különböző tudományágak /a természet-tudományok, az agronómia, a technikai tudományok, a földrajzi és gazdasági tudományok/ specialistáinak munkásságára kell, hogy

támaszkodjanak. Ezeknek a komplex munkáknak a tájféldrajzi kutatásokban és a jelenlegi mezőgazdasági termelés gazdaságféldrajzi analízisében kell kicsúszosodni.

Jelentő, hogy a mezőgazdaság gazdaságféldrajzi kutatásai a Szovjetunióban szervezeti és metodikai kapcsolatban állnak a természettudományos /természeti féldrajzi/ kutatásokkal.

A természettudományos és gazdasági kutatások két olyan elemet jelentenek, melyek egyaránt szükségesek az általános feladat megoldásához: a mezőgazdaság célszerű területi megoszlásának indoklásához. Azonban a gazdaságféldrajzi munkák mennyisége a természettudományi munkákhoz viszonyítva általában, de a természetféldrajzi munkákhoz viszonyítva sem elégséges még, kevés azoknak a gazdasági geográfusoknak a száma, akik a mezőgazdasági kérdésekre specializálódnak.

A természeti környezetnek agró-biológiai szempontból való tanulmányozása a természetféldrajz egyes ágazatainak /többek között a klimatológiának/, valamint mezőgazdasági tudományoknak speciális ágaként fejlődik. A jelen tanulmány röviden ismerteti ezeket a kérdéses csoportokat, melyek a mezőgazdaság jelenlegi gazdaságféldrajzi kutatásainak alapvető tartalmát adják a Szovjetunióban és emellett fontos módszertani eljárásokat alkalmaznak.

A TERÜLETHASZNOSÍTÁS MÓDJAI

A gazdaságféldrajzi analízis legfontosabb módja a terület természeti tulajdonságainak és az azon folytatott mezőgazdálkodás adatainak összehasonlítása. Ez az összehasonlítás annál nagyobb eredményre vezet, minél differenciáltabban tudjuk bemutatni mind a terület mezőgazdasági hasznosítását, mind pedig azon területek természeti típusait /talajtípusok, a növénytakaró típusait/, melyeken ez a hasznosítás végbemegy.

Ezért bír jelentőséggel a természeti viszonyok és a mezőgazdaság azonos léptékű tanulmányozása és térképezése. A kutatás kezdetén kívánatos az egyes területhasznosítási típusok területi elhatárolása ezeknek a típusoknak az egyes természeti területtípusokhoz való viszonyát /a területhasznosítási típusoknak a talaj-, geobotanikai és más térképek kontúrjaihoz való viszonyát/.

A területhasznosításnak a valóságban meglévő sokféleségét legteljesebben a helyszínen lehet kideríteni, amennyiben mód van az expedíciós /helyszíni - ford./ kutatási módszer alkalmazására. Ilyen hiánytalan, speciális tanulmányozást nagy területen nehéz végrehajtani, ezért mostanáig a kutatások leginkább csak kisebb tipikus területekre - "kulcsterületekre" - korlátozódtak. A területrendezési szervek által az egész országban folyamatban lévő felvételezések lehetővé teszik, hogy az alapvető művelési ágakat feltüntető egységes kartográfiai anyaggal rendelkezünk. A művelési ágaknak a mezőgazdasági szervek által használatos egységesítő csoportosítása, természetesen szemantikusság, mint az a csoportosítás, melyet speciális kutatás alapján lehet az egyes rayonokról összeállítani.

A mezőgazdasági termelési adatoknak a a talaj-, geobotanikai és egyéb térképek kontúrjaival való egyeztetése módot ad annak megállapítására, hogy a területhasznosítás egyes típusai mely természeti területtípushoz kötődnek és milyen fokra a kötődöttség. Egyes esetekben bizonyos gazdasági hasznosításra nem egy teljesen különböző természeti területtípus szolgál, más esetekben, ellenkezőleg, azonos

természeti területtypust néhány teljesen különféle hasznosításra alkalmaznak. A földrajzi összehasonlítás módszerével tisztázni lehet, hogy milyen gazdasági feltételek határozzák meg azonos természeti tulajdonságokkal rendelkező területek különböző hasznosítását.

A területek hasznosításának természeti tulajdonságaiknak eléggé részletes kartográfiai összehasonlítása a legfontosabb módja a föld alap jelenlegi felhasználása kritikai értékelésének, az ilyen vagy más célokra valóságban meglévő földtartalmak földterítésének és a területek logcsúlszerűbb felhasználása megtervezésének. Más oldalról az ilyen összehasonlítás nélkülözhetetlen alapot nyújt ezen kérdés elengedőéhez is, miként változnak a természeti tájak a mezőgazdaság termelés hatására, a területtypusok osztályozásához, valamint a természeti rayonizációhoz.

A FÖLDMŰVELÉS RENDSZEREI

Nem csupán annak a gazdasági rendeltetésnek a megállapítása fontos, mely szerint az egyes természeti területtypusokat hasznosítják, hanem meg kell állapítani az ezekre a területekre ható sokféle eljárást, amelyek a jelenlegi gazdálkodásban ténylegesen alkalmaznak. Mindezen hatások összességének általánosított kifejezése a földművelés-rendszer. A föld megmunkálási módjai, a vetésforgók, a trágyázás, a meliorizáció, stb. tényleges földrajzi sokrétűségének felfedezése elsőrendű fontossággal bír. Sajnos, ilyen adatokkal rendszeres és alapos leírásával ritkán találkozunk.

A TERÜLETSZERVEZÉS TÍPUSAI

A mezőgazdaság termelési formái szoros kapcsolatban vannak a természeti tájjal. A dolog nemcsak abban áll, hogy a különböző természeti területtypusokhoz a hasznosításnak különböző módjai, különböző földművelési rendszerek szoktak tartozni.

A természeti tájhoz annak a területnek meghatározott belső szervezete alkalmazkodik, melyen a termelés folyik. Általában adott területen néhány különböző, de egymással kapcsolatban álló terület-hasznosítási módot alkalmaznak. Például, a talajtermelékenység fenntartásának feladata és más motívumok határozzák meg a földművelés és állattenyésztés nélkülözhetetlen társítását. Például az állattenyésztéshez szükséges takarmány kinyeréséhez különösen alkalmas az egyik területtypus /A/, és a földművelés vezető ágazataihoz a B vagy C típus. Következésképpen a mezőgazdaság ezen termelési típusának működéséhez legmegfelelőbb olyan terület, amely nemcsak a területtypusokból tevődik össze, hanem B és C területtypusokat is magába foglal. A valóságban rendszerint sokkal összetettebb kombinációkkal találkozunk. Uly módon a kolhoz vagy szovhoz földjének nagysága és körvonalai, valamint a művelési ágak, a takarmánytermő területek nagyságbeli kapcsolatai, kölcsönös elhelyezkedésük valamint ezeknek a kolhoz vagy szovhoz termelőközpontjához /fő majorjához/ viszonyított helyzetük a legvalóságosabban mutatkozik meg a termelés szervezésében.

Azokat a gazdaságokat, melyekben a területhasznosítás főtipusainak azonos társulása ismétlődik és a területhasznosítás minden egyes minden egyes típusa egyazon természeti területtípussal van kapcsolatban /emellett, természetesen, a művelési ágak és gazdasági központok kölcsönös elhelyezkedésének azonosossága is megfigyelhető/ azonos területszervezési típusba lehet sorolni. A területszervezés típusainak kijelölése lehetővé teszi, hogy a területhasznosítás formáit kisléptékű térképeken, generalizált módon mutathassuk be /a terület-hasznosítás egyes típusainak közvetlen térképezése csak az 1:10.000-1:50.000 térképeken lehetséges.

A mezőgazdaság gazdasági viszonyainak tanulmányozása. A mezőgazdaság területi megoszlásának törvényszerűségei elválaszthatatlanok a termelőerők megoszlásának általános törvényszerűségeitől. A mezőgazdaság és az ipar kapcsolatainak földrajzi formái igen sokrétűek. A mezőgazdasági földrajz tanulmányozásánál feltétlenül számolni kell a falusi népesség nem mezőgazdasági foglalkozásával, a közlekedés-földrajzi helyzettel és a helyi közlekedési úthálózat sajátosságai-val, a kivitel irányai-val és valamennyi fontos mezőgazdasági termék feldolgozásának lehetőségével, valamint a mezőgazdaság termelőeszközökkel való ellátásával. A mezőgazdaság minden egyes termelési típusának meghatározott típusu felvásárolóhely és szállítási hálózat, a mezőgazdasági termékeket feldolgozó és a mezőgazdasági szolgáltató iparüzem-hálózat felől meg, valamint közvetlen képpen a mezőgazdasági területen belüli helyi gazdasági központok kialakulásának meghatározott viszonyai és típusai felelnek meg.

Ezért a mezőgazdasági földrajz tanulmányozása rendszerint kapcsolódik a mezőgazdasággal szorosan kapcsolatban lévő ipari, begyűjtési és a szolgáltató vállalatok hálózatának tanulmányozásával.

A mezőgazdaság munkaerőellátottságának, a mezőgazdasági lakosság száma és az adott területen ténylegesen kialakult mezőgazdálkodás jellege közötti kölcsönös összefüggéseknek /valamint előbbinek az adott természeti és gazdasági feltételek között logcélzerűbb mezőgazdálkodás jellege közötti kölcsönös összefüggés/ számbavétele a mezőgazdaság gazdaságföldrajzi tanulmányozásának fontos kérdése. Ez többek között elősegíti, hogy tervszerűen egy meghatározott összhangot hozzunk létre a munkaerőtartalékok területi elhelyezkedése és a mezőgazdasági termelés olyan területi megoszlása között, amely biztosítani képes a társadalmi munka legnagyobb fokú termelőkerységét. Ugyanakkor a munkaerőnek rayonok közötti újrafelosztása, amely a termelés megoszlásának történetileg változó feltételeivel kapcsolatos, rendszerint nem olyan gyorsan megy végbe, mint amilyen gyorsan ezek a feltételek változnak. Ezért a mezőgazdasági népesség ténylegesen kialakult földrajzát mindig, mint az egyik olyan feltételt veszik számba, melyekkel a mezőgazdaság célszerű területi megoszlása kérdéseinek eldöntésénél számolni kell, különösen a közelebbi időszakban.

A mezőgazdaság egyes ágazatainak földrajzi tanulmányozása. Egy önmagában vett kultúrát, vagy az állattenyésztés egy ágát elkülönítve az agronómia, statisztika, vagy közgazdasági tudományok képviselői tanulmányozzák. A geográfusok rendszerint a mezőgazdaság egymással termelési kapcsolatban álló ágainak egész komplexusát elemezik és az egyes ágazatok elterjedését ennek a komplexusnak a keretén belül

34

kutatják. Egyes ágak fejlődése lehetőséget ad más ágak fejlődésére ezért valamely ágazat területi elhatárolását megokolni csak más ágazatok egyidejű vizsgálatával együtt lehetséges. Ugyanakkor az egyes ágazatok földrajzának áttekintése nélkülözhetetlen analitikai szakasza a mezőgazdasági termelési típusok földrajzi vizsgálatának.

A mezőgazdasági termelés és a természeti környezet kölcsönhatásai. A természeti tájnak a mezőgazdasági termelés hatására történő megváltozásának tendenciáiról van szó, valamint arról, hogy a mezőgazdaság hogyan követi a táj ilyen változásait, hogyan alkalmazkodik a változás egyes szakaszaihoz, melyek részint tudatosan irányított átalakítások, részint előre nem látott módon való fejlődés. A jelek ezen körének tanulmányozása nemcsak természettudományi, hanem gazdaságföldrajzi kutatási módszereket is követel.

A szovjet gazdaságföldrajzi irodalomban az utóbbi években ez a kérdés erősen a figyelem középpontjába került. Ez a kérdés a mezőgazdaság területi megoszlása törvényszerűségei mindenfajta tanulmányozásának elvben elengedhetetlen eleme.

Mezőgazdasági rayonok. Az elemi analitikus kutatómódszerek, melyek a tanulmányozás részletes szakaszának felelnek meg, nemcsak, mint olyanok igen jelentősek, hanem nélkülözhetetlen alapot adnak a mezőgazdaság területi megoszlása legáltalánosabb és legfontosabb törvényszerűségeinek feltárásához.

A Szovjetunió egyes területei mezőgazdaságának a legfontosabb foglalkozó munkáknak a publikálása, mely munkákat expedíciós kutatók hozták - lebontott statisztikai adatok feldolgozása alapján geográfusok készítettek, az 1930-as években kezdődött a Szovjetunióban. Voltak olyan szerzők is, akik ragaszkodtak az adminisztratív rayonok statisztikai adatainak feldolgozására alapuló nagyvonalú tanulmányozáshoz.

Azoknak a természeti és gazdasági viszonyoknak leglényegesebb különbségei, melyek között a mezőgazdasági termelés folyik, az egyes rayonok mezőgazdaságának különböző népgazdasági funkcióiban jutnak kifejezésre. A népgazdaság számára szükséges mezőgazdasági cikkek termeléséről és a népgazdaság számára szükséges mezőgazdasági cikkek termeléséről a különböző országok közötti munkamegosztás mind a mezőgazdaság, mind a mezőgazdaság különböző termékekre való specializációjában, mind pedig a mezőgazdasági termelés céljait szolgáló területek nem egyenértékű hasznosítási fokában, a mezőgazdaság intenzitásának különbözőségeiben nyilvánul meg.

A mezőgazdaság specializációjának statisztikai mutatói /az ártermelés vagy bruttó-termelés összetétele/, valamint a mezőgazdaság intenzitási foka /a termelési eszközöknek az egységnyi mezőgazdasági területre jutó értéke és az egységnyi területre fordított élőmunka mennyisége, esetleg ezenkívül a terület egységre jutó bruttó-termelési érték/, azok az általánosító, összefoglaló ismérvek, melyeket leggyakrabban használnak a jelenlegi szovjet irodalomban a mezőgazdaság területi különbözőségének bizonyítására.

A modern irodalomban a mezőgazdasági rayonok klasszifikációjánál elsősorban a termelt áruk alapkategóriáiból indulnak ki és ezek alapján nevezik el a rayonokat. Azonban az egyes népgazdasági funkciókat teljesítő területeken belül a természeti és gazdasági

viszonyokban olyan különbözőségek lehetnek, amelyek a termelési problémák lényegesen különböző megoldását idézik elő, s mint ilyenek nagy jelentőségük a mezőgazdasági gyakorlat szempontjából. Ezért az azonos mezőgazdasági szerkezetű /specializációjú/ területeken belül gyakran célravezető kisebb területeknek, alrayonoknak a kijelölése, melyeknek helyi viszonyai lényegesen különböznek, s ehhez kapcsolódva, habár specializációjuk megegyezik, a termelés szervezeti kérdéseinek megoldásai eltérőek.

A mezőgazdasági tervezés céljaira a Szovjetunióban az ország mezőgazdasági rayonizálásán kívül az ország természeti /vagy természetföldrajzi/ rayonokra való felosztását is felhasználják. A természetföldrajzi rayonizálás a mezőgazdasági rayonizálás egyik alapjává szolgál - a mezőgazdasági rayonok kijelölése és klasszifikációja, természetesen, nem lehetséges azoknak a legfontosabb viszonyoknak a tanulmányozása nélkül, amelyekről a mezőgazdaság területi különbözőségei függenek. Másrészt, a mezőgazdasági földrajz adatai nélkülözhetetlenek a természeti-földrajzi kutatásoknál és a természetföldrajzi rayonizálásnál. A terület mezőgazdasági hasznosításában, a természetföldrajzi eredményekben, stb. mutatkozó különbségek lehetővé teszik, hogy a természeti környezet meghatározott különbözőségeinek gazdasági jelentőségét megértsük. Ugyanakkor a természetföldrajzi és mezőgazdasági rayonizálás területi egységeinek osztályozási rendszere nem lehet azonos, mivel azok kritériumai különbözőek.

A gazdasági viszonyok erősen hatnak a mezőgazdaság földrajzára, ezért azonos, vagy közel azonos természeti feltételek között a mezőgazdaságnak igen különböző jellegét lehet megfigyelni. A rayonizálásnak ez a két fajtája nem azonos, nem helyettesítheti egymást. Mindegyiküknek megvan a saját gyakorlati hasznosítási köre. Például, az agrotechnikai és meliorációs eljárások kiválasztásánál természetesen a természetföldrajzi rayonizálás felé fordulnak, azonban a termelés szervezési kérdéseinek kidolgozásakor - a mezőgazdasági rayonizálás felé.

X X
 X

Ez azoknak az eljárásoknak és módszereknek összessége, melyeket a mezőgazdasági földrajz tanulmányozásánál használnak^x

Megjegyzés: A tanulmány szemléltetéséül 7 db, részletes jelmagyarázatokkal ellátott térképvázlatot tartalmaz, melyeket technikai okok miatt kiadványunk nem tud közölni: 1. A mezőgazdasági specializáció rayonjai a Szovjetunióban /A.N. Rakitnyikov összeállítása/; 2. Kivágat a Lisanszki terület Leninről elnevezett kolchoza földjeinek gazdasági hasznosítása az 1953. évben /térképkivágat az előbbivel azonos területről/; 3. Kivágat a Szanarkandi oblaszty természeti tájait ábrázoló térképből; 4. Kivágat a Szanarkandi oblaszty természeti tájait ábrázoló térképből; 5. A mezőgazdaság jelenlegi specializációja /térképkivágat az előbbivel azonos területről/; 6. Terület-szervezési típusok /térképkivágat az előbbivel azonos területről/; 7. Szanarkandi típusú mezőgazdasági rayonok /térképkivágat az előzővel azonos területről/.

P. Meimberg:

A mezőgazdaság optimális üzemnagyság-szerkezetének
kérdéséhez.

/Zur Frage einer optimalen Betriebsgrößenstruktur
in der Landwirtschaft/.

/Agrarwirtschaft 1961. 7. sz. 201-214.old./

Tartalmi ismertetés.

Fordította: Sárfalvi Béla

A fordító megjegyzése: A tanulmány a Német Szövetségi Köztársaság mezőgazdasági üzemeinek nagyság szerinti kategorizálásával, az egyes kategóriák között kialakítható "egyensúly" problémájával, a birtokszerkezet fejlődési tendenciáival foglalkozik. Nagy figyelmet szentel a csupán mellék keresetet szolgáltató, a hazai "kétlakiak" gazdaság kategóriájával többé kevésbé azonosítható birtokcsoportnak, továbbá az önálló, nagyobb területű, de még családi munkakerővel művelt gazdaságok kategóriájának. A szerző természetesen a kapitalista mezőgazdaság keretein belül keresi a megoldást a birtok-kategóriák egzisztenciális és termelési problémáira. A kapitalista termelési módon belül jelentkező súlyos ellentmondások gondos leplezése mellett is azonban makacsul előbukkannak a tények, olyan objektív adatok, amelyeknek segítségével nyomon követhető a kapitalista mezőgazdaságra napjainkban általában jellemző birtok-polarizációs folyamat. Évente sokezer kisbirtok számolódik fel és ezek területe természetszerűen a nagybirtokok gazdaságát növeli.

Bár hazai mezőgazdaságunktól ma már távoleső jelenségek ezek, a tanulmány érdekes bepillantást nyújt a "nyugatnémet jóléti állam" égető mezőgazdasági problémáiba.

A nyugatnémet mezőgazdasági körökben már hosszú ideje kialakult az a nézet, hogy nem lehet általános érvénnyel meghatározni valamely célszerű, sőt optimális üzemnagyságot, helyesebb inkább a mezőgazdaság sokrétű feladatainak megfelelően különböző nagyságú birtokok egészséges keveredését kialakítani. Az optimális tőkeráfordításnak, az üzemi eszközök legkedvezőbb kombinációjának, az üzemágak legmegfelelőbb arányának megállapításakor rendszerint az üzemnagyságot, az üzem területi kiterjedését szokták alapul venni. Mivel azonban a gyorsan változó politikai, társadalmi, gazdasági és technikai feltételek, amelyeknek keretében a mezőgazdálkodás folyik - mindig újabb szempontokat vetnek fel az üzemnagyság kérdésével kapcsolatban.

ezért az említett eljárást felül kell vizsgálni. Sürgős ezt a revíziót az a körülmény is, hogy az "egészséges koveredés" tézise a gyakorlati gazdaságpolitikában nem használható.

Általános szempontok az üzennagyság-szerkezet értékeléséhez.

Valamely adott üzennagyság-szerkezet általános megítéléséhez az "ökonómiai egyensúly" elve ad alapot. Akkor élszerű a birtokszerkezet, ha a keretei között folytatott gazdálkodás megfelel az alábbi feltételeknek:

1. A helyileg adott termelési lehetőségek optimális kihasználását biztosítja,
2. Versenyképes a termelési tényezők hasznosításában mind a mezőgazdaságon belül, mind pedig a gazdasági élet egyéb ágazataival szemben.
3. A mezőgazdaságban dolgozó embereknek megfelelő élet színvonalat, a társadalom kulturális és politikai feladataihoz elegendő hozzájárulást biztosít.
4. Az emberek állandóan növekvő igényeihez és a folytonosan változó környezeti feltételekhez zökkenésmentesen idomul.

A birtokszerkezet értékelésének ki kell terjeszkednie az egyes birtokcsoportok egymás közötti és a gazdaság más ágazataival szemben kialakult konkurráló és komplementáris kapcsolataira, mind az adott mind pedig a várható termelési feltételek között. Az üzennagyság meg szabásához korábban általánosan és kizárólagosan használt területmértéket mindinkább olvetik, mert egymagában nem fejezi ki a különböző földek termőképességét. Ezért a földet mint termelési tényezőt ki kell egészíteni a befektetett munkával és tőkével, melyek adott területen különböző mértékben kerülnek alkalmazásra.

A terület egyedül a földnek, mint termelési eszköznek kifejezésére is elégtelen sokszor, mert csak művelésági különbségek is tetemes eltéréseket idéznek elő egyes területek talajhasznosításának intenzitásában és produktívitasában. Az eltérő termelőképeség terület egységhez viszonyított meghatározására olyan képlet alkalmazható, amelynek segítségével a talaj- és klimaviszonyok is mérlegelésre kerülhetnek:

$$\frac{TE}{\text{területegység}} = \frac{\text{hektár} \times \text{TKSZ}}{50 \text{ /talajklimaszám/}}$$

Egy másik elképzelés szerint a hektár helyére a terméshozam értékszámát kerül.

Mint átfogó mértékszám, a nyorshozam tűnik alkalmazhatónak, különösen azért, mivel ez valamennyi termelési faktornak örököje. Megfelelő statisztikai felvételek hiányában azonban minden kritika ellenére továbbra is a területmértékre vagyunk utalva. Ez sokkal használhatóbb, mint ahogy általában vélik, ugyanis más adatokkal való kombinációkban a tényleges vagy szükséges tőke- és munkaráfordításra vonatkozóan visszakövetkeztetéseket tesz lehetővé, amennyiben persze egységes az ár-költség-struktúra és korlátozott a föld hozamának tőkével való pótlása /állat és takarmányvásárlás/. Nemzetközi összehasonlításra nem alkalmas az értéktermelés területrovetitése, mert

nem egységes az árrendszer.

Osztályozó kritériumként a legalkalmasabbnak látszik a termelési volumen /nyershozam vagy szükség esetén terület + üzemrendszer/ és a termelésben résztvevő munkaerők egzisztenciális helyzete. Az egzisztenciális helyzet felmérésére az üzemhozam szolgál.

A kiegészítő gazdaságok¹ helye a birtokszerkezet keretében

Azok az üzemek, amelyeknek termelési volumene egy-egy család anyagi szükségleteit nem képes fedezni, nagyságuk és termelési profiljuk szerint rendkívül sokfélék. Az itt tárgyalt gazdaságkategória nemcsak egybe teljesen az egyébként ténylegesen is csak mellékkörsetet nyújtó üzemek körével, mert olyan üzemekre is kiterjed, amelyeknek területe 10 ha alatt marad ugyan, ezzel szemben a gazdálkodó család kizárólagos egzisztenciális alapjául szolgál. Ezek az ún. nyomor gazdaságok, melyek annyiban sorolhatók a kiegészítő gazdaságok kategóriájába, amennyiben a mezőgazdaságon kívüli foglalkoztatottsági helyzet tartós javulása esetén tulajdonosaik is nagyon gyorsan kétlakiakká válnak. Ezek tehát ugyanolyan törvényszerűségeknek vannak alávetve, mint a többi kiegészítő gazdaság.

A legkisebb termelési volumen meghatározása elvileg megkönnyíti az elhatárolást az önálló és kiegészítő gazdaságok között, a valóságban azonban a határok felfelé nagyon labilisak és a nem mezőgazdasági eredetű mellékjövedelem még az önálló gazdasággal rendelkezők széles körében is előfordul. A kiegészítő gazdaságok kategóriájának alsó határát nehéz megvonni. A termelési volumen vagy a bevétel önmagában nem elegendő az elhatárolásra. A kiegészítő gazdaságok alsó határa azoknál az üzemeknél húzható meg, amelyekből nem jut áru piacra. A kiegészítő gazdaságok körét tehát azok az üzemek képezik, amelyek hatékony árutermelést folytatnak, hozamuk azonban nem elegendő egy család bevételi szükségletének kielégítésére. Az alsó határ kb. az évi 1200 DM-ra rugó termelési volumennél állapítható meg.

A kiegészítő gazdaságok körének különös jellemzője a rendkívül erős differenciáltság, mind felépítésük, mind az üzemnagyság tekintetében, mind pedig a mezőgazdaságon kívüli jövedelmi forrásokkal való kapcsolatok terén. A kiegészítő gazdaságok jellegzetes vonásai röviden az alábbiakban foglalhatók össze:

A termelési eszközökért folytatott versenyben ennek a birtokkategóriának az ereje - szemben a többivel - a munkaerőben rejlik. Mivel a rendelkezésre álló munkaerő-kapacitásnak megfelelő nagyságu földterülettel való lekötése, különösen a kisüzemekben többnyire elégtelen, ezek a gazdaságok általában munkaigényes termelési ágakat részesítenek előnyben. A mezőgazdaságon kívüli forrásból eredő rendszeres jövedelem teszi lehetővé viszont azt, hogy kevésbé produktív termelési ágakat is üznenek. Másrészt a családi üzemben kevésbé súlyos problémaként jelentkeznek a szezonálisan fellépő munkacsúcsok. A munka a gazdaság

¹ Kiegészítő üzemek alatt a tanulmány olyan gazdaságokat tart számon, amelyeknek területe nem haladja meg a 10 ha-t, s amelyeknek jövedelme önmagában nem elegendő a tulajdonos családjának eltartására.

megfelelő szervezésével - amennyiben persze ezt a mezőgazdaságon kívüli végzett munka lehetővé teszi - állandóan a szezonmunka jellegét ösztönözi és ennek magas produktivitását is elérheti. Ebből következik, hogy a kiegészítő gazdaságok a specializálódás felé tendálnak és a lökés-szerű munkabevetést igénylő /dohány, spárga/ üzemágakat részesítik előnyben. A kiegészítő gazdaságok annál inkább otthonosak az alacsonyabb termelékenységu talajokon is, minél bizonytalanabbak és szűkebbek a mezőgazdaságon kívüli kereseti lehetőségek.

A kiegészítő gazdaságok legfőbb gyengesége - szemben az önálló gazdaságokkal - a tőkeráfordításban rejlik. A kis területi kiterjedés miatt a majd minden gépi munkával együttjáró termelési költségcsökkenés itt nem aknázható ki teljesen. Az üzem és a háztartás szoros összefonódása azzal fenyeget, hogy a felesleges eszközöket, a tőkét elvonják az üzemtől a háztartás javára, úgyhogy a termeléshez elengedhetetlen eszközök /trágya, takarmány, stb./ gyakran nem állnak rendelkezésre a szükséges mértékben. A gyenge tőkeerő és kihasználásának elégtelensége annál inkább megmutatkozik, minél kedvezőtlenebbek az üzem kívüli kereseti lehetőségek és minél inkább megközelíti a kiegészítő gazdaság egész felépítése az önálló üzemek típusát. Ezzel szemben a specializált kiegészítő gazdaságokban könnyebben érhető el az optimális tőkeráfordítás, mivel kisebb a gépszükséglet és a specializált üzemágak művelésére többnyire rendkívül alapos tapasztalatok állnak rendelkezésre.

A konkurenciaképesség a kiegészítő gazdaságoknál kevésbé függ az üzemgazdasági sajátosságoktól, sokkal inkább az üzem kívüli kapcsolatoktól. A kiegészítő gazdaságoknál a földtől való szabaddalára való készség annál kisebb, minél gyengébbek az üzem kívüli kereseti lehetőségek, a gazdaságok versenyképességét az önálló üzemekkel szemben az üzem kívüli kereseti lehetőségek stabilitása növeli.

A kiegészítő gazdaságok és az önálló mezőgazdasági üzemek között a komplementáris kapcsolatok mindenekelőtt a munkaerő, a vonóerő és általában a gépek cseréjéből állanak. E kapcsolatok kétfélek: a kiegészítő üzemek főlös munkaerője - szezon- vagy munkacsúcs időben - kiegészítésképpen az önálló üzemekbe áramlik, viszonzásképpen az ezektől a kiegészítő gazdaságokba jutó gépi- és vonóerő elősegíti a munkaerő produktív kihasználását. Ez a kapcsolat nem mindig kölcsönös, ugyanis gyakran mindkét részről készpénzzel, vagy áruval egyenlítik ki a szolgáltatásokat. A kölcsönös kapcsolat a tartósabb és kívánatosabb, mivel a nagy munkaképességű gépek alkalmazása a kiegészítő gazdaságokban munkaerőt szabadít fel az önálló gazdaságok számára. Ez a kapcsolat szilárdságát tekintve, mindenkor az általános munkaerőhelyzet függvénye. Legkevésbé intenzív e kapcsolat a speciális kulturákkal rendelkező kiegészítő gazdaságok, legintenzívobb pedig a kimondottan szántóföldi jellegű kisüzemek részéről. Az önálló gazdaságok oldaláról a kooperáció szükségessége elsősorban az ipari gécektől távoleső területeken áll fenn, ahol kicsi a munkaerőpiac, ugyanez a helyzet az intenzíven művelt területeken, ahol magas a szezonális munkaerőigény, továbbá a nagy kiterjedésű birtokokon.

A kiegészítő és önálló gazdaságok között még további kapcsolat is áll fenn: ennek azonban nincs kölcsönös jellege, csak egy oldalú hasznot hajt az egyik fél, nevezetesen a kiegészítő gazdaságok számára. Ez pedig a termelési és üzemszervezési tapasztalatok átadása, amely annál inkább szükséges, mivel a kétlaki gazdalkodók szakképzettsége rendszerint nem mezőgazdasági jellegű.

A munkaerő megtartásáért folytatott versenyben a kiegészítő üzemek stabilitása részben az elért munkaproduktivitás, másrészt a mezőgazdaságon kívüli munkapiac nagyságának és szerkezetének függvénye. Magas produktivitás a mezőgazdaságban, a mezőgazdaságon kívüli munkahelyek kis száma, térbeli távolsága erősítik a kiegészítő üzemek helyzetét.

A kiegészítő gazdaságok és a vidék egész gazdasága közötti komplementáris kapcsolatok is csaknem kizárólag a munkaerő közös kihasználásában testesülnek meg. Minél egyoldalubb és korlátozottabb a mezőgazdaságon kívüli munkapiac, annál teljesebb ez a kiegészítés. Különösen a női munkahelyek hiánya hat stabilizálóan. Minél kisebb a kézműipari és ipari keresetbázis, annál kívánatosabb a jövedelemnek a mezőgazdaságból történő kiegészítése.

Egyetlen birtokcsoport sincs úgy alárendelve a termelés-technikai, gazdasági és társadalmi tényezők fejlődésének, mint a kiegészítő üzemek. A fejlődési tendenciák gyengítő és erősítő hatást egyaránt gyakorolnak rá. Gyengül a kiegészítő gazdaság konkurenciaképessége, ha:

1. a növekvő iparosítással a mezőgazdasági kiegészítő gazdaság elveszti jövedelemkiegészítő funkcióját
2. tartós konjunktúra csökkenti a kiegészítő gazdaságok keresetbiztosító szerepét
3. a több szabadidőre való vágy nem egyeztethető össze a napi rendszeres munkaidőn tulli, sokszor kemény mezőgazdasági munkával.

Erősödnek a kiegészítő gazdaságok,

ha a magasabb fogyasztási igények és az ezzel kapcsolatos magasabb jövedelemre való törekvés csak másodfoglalkozás üzése révén elégülhet ki /ez igen jelentős hajtóerő. Pl. az USA-ban 1930-1954 között másfél millióval csökkent a mezőgazdasági üzemek száma, ugyancsak idő alatt azonban a kiegészítő gazdaságok száma 0,9 millióról 1,4 millióra, azaz 57%-kal emelkedett./

A szakértelm és a tőkeráfordítás alacsony színvonala miatt országszerte alacsony a munkaproduktivitás a kiegészítő gazdaságokban. Helyes termeléstéchnikai eljárások alkalmazásával, fokozódó géphasználattal és mindenekelőtt megfelelő specializáció révén jelentősen emelni lehetne azt. A specializáció nem azt jelentené, hogy kertgazdaságokká válnának, csupán viszonylag egyszerűen szervezett, a piaci igényekhez alkalmazkodó /gabona, takarmány, burgonya/ termelési jellegű öltönének.

Az iparosodás nem mindig szívja fel az egész terület munkaerőjét, különösen áll ez a gyengébben fejlődő iparu peremterületekre, vagy a túlnyomóan vagy tisztán agrárterületekre. Ezekon a területeken konzerválódnak a kiegészítő gazdaságok.

Összefoglalva, a kiegészítő üzemek az alábbi termelési feltételek mellett stabilizálódhatnak:

1. Magas természetes termelékenységű talajokon,
2. Magas fokon iparosodott területeken, ahol specializációra nyílik lehetőség,
3. Egyoldaluan, vagy gyengén iparosodott területeken, ahol nem kielégítőek a mezőgazdaságon kívüli kereseti lehetőségek:

- a/ szezonmunkák túlsúlya esetén
- b/ csak férfi vagy csak női munkahelyek dominálása esetén.

4. Ipari bázisoktól távolosó területeken, ahol a kézműipar egymagában nem nyújt kielégítő jövedelmet.

Az életképes családi üzemek feltételei

Családi üzemek alatt tulajdonképpen olyan gazdaságok értendők, amelyeknek munkavolumene, illetve hozama megfelel egy-egy család munkaerőjének, illetve jövedelényiségének. Tágabb értelemben azonban olyan birtokok is idesorolhatók, amelyek két családnak /esetleges alacsonyabb géposítási színvonal mellett még többnek is biztosítanak munkát és egzisztenciát, ugyanis ezekre is a vállalkozó és családtagjainak személyes fizikai közreműködése a jellemző.

A termelőeszközökért folytatott piaci versenyben a családi gazdaságok ereje a munkaráfordítás mennyiségében és minőségében rejlik. A munkaködv, az állandó bevetési készenlét, az egyéni kezdenényezés, a családi munkaerő viszonylag nagyobb ellonállóképessége a jobban fizetett ipari munka vonzóerejével szemben, ezek a lényeges minőségi jegyei a családi üzemek konkurrenciaképességének, mely annál szilárdabb, minél inkább áll rendelkezésre a szaktudás is.

Az egész évi foglalkoztatottságra való törekvés olyan üzemágak előnyben részesítéséhez vezet, melyeknek munkaproduktivitása viszonylag csekély. Ezt az teszi lehetővé, hogy a munkabér a családban maradjon, nem úgy, mint a nagybirtokon, ahol ez a tulajdonos jövedelmét csökkenti. Ezért ezekben az ágakban a családi birtok minden üzemkategóriánál versenyképosebb, különösen ha a megfelelő termelési feltételek - közöttük a magas szaktudás is - rendelkezésre állnak.

A munkaráfordítás terén a családi birtokokon jelentkező előnyöket azonban nem szabad túlbecsülni. A termelési technika gyors haladása tudásban és képességben mind nagyobb igényeket támaszt a munkaerővel szemben. Az értékesítési problémák növekvő bonyolultsága alapos piacismeretet, kereskedői felkészültséget követel meg a termelőtől. Végül pedig a családi üzemekben rendelkezésre álló kis szánu munkaerő megnehezíti az egyre emelkedő szabadidőigények teljesítését. A családi birtokon dolgozókat az egész évi lekötöttség megfosztja olyan lehetőségektől, amelyek másutt egészen megszokottak /szabadság, utazás, stb./. Teljesen elvész a családi üzemek javára kimutatható előny, ha azok piactól távol fekszenek.

Amilyen előnyök mutatkoznak tehát a családi üzemnél a munkaerő megtartásáért folytatott versenyben, éppen olyan hátrányos a helyzete a piacon és a tőkeráfordítás terén. Különösen áll ez utóbbi a gépek alkalmazása tekintetében. Ennek három oka van: 1. a gépek beszerzéséhez, azok üzembentartásának költségeihez szükséges tőke nagysága a birtoknagyságtól általában független, a gépek kapacitás-kihasználása viszont a kisebb birtokokon kedvezőtlenebb. Az üzemeltetési költségek ugyanis a teljes kihasználtság esetén a legalacsonyabbak. 2. A nagyobb gépek, amelyeknek beszerzése családi üzemek számára sokszor elérhetetlen, általában munkaképesebbek, mint a kisebbek. 3. A családi üzemeknél használatos kisgépek ugyanannyi kiszolgáló személyzetet igényelnek kisebb kapacitás mellett, mint a nagy gépek nagyobb kapacitásuk mellett.

Az állattenyésztésen belül ugyanez a helyzet: a géposítás költségei a termelési, üzemi egyszerűsítések kis üzemben korántsem olyan előnyösek, mint nagyüzemben.

A gépek alkalmazásának az üzemmérettől való függősége súlyos következményekkel terheli a családi birtokokat, elsősorban konkurrenciakiépességüket illetően.:

1. az olcsóbb, de technikailag és gazdaságilag kevésbé eredményes eljárások alkalmazása a családi birtokok munkaerőjét keményebb, hosszabb és ugyanakkor kevésbé produktív munkára kárhoztatja.

2. a modernobb eljárásoknak a családi birtokokon való alkalmazásával - a technikai felszerelések kapacitás-kihasználásának elégtelensége miatt - az előállított termékek termelési költségei aránytalanul megnövekednek.

Ebből a dilemmából két kiút van: az üzemek közös géphasználata, továbbá a termelési volumen növelése. Magasabb termelési volument azonban csak a birtokterület növelésével lehet elérni.

A családi üzemek és a nagyüzemek kiegészítő kapcsolatai munkagépek bérelésével, tenyészállatok vásárlásával /munka- vagy pénzellenszolgáltatásért/ merülnek ki. Ezeknek a kapcsolatoknak az intenzitása a paraszti gazdaság tőke- és földerejétől függ.

A paraszti családi üzem - fejlődési tendenciáját tekintve - csak úgy tud versenyképes maradni, ha:

- a/ a takarmánytermelésben és a szarvasmarhatartásban megtartja előnyét
- b/ a munkaintenzív ágakat műveli
- c/ olyan termelőhelyeken működik, ahol talaj- vagy felszíni sajátosságok következtében /középhegység/ nagy hatóerejű gépek alkalmazása egyáltalán nem, vagy csak magas költségek mellett lehetséges.

A nagybirtok versenye a családi üzemekkel

A nagybirtokon mind a kézi, mind pedig a gépi erő alkalmazása rendkívül előnyös. A családi üzemmel szemben kiemelkedő előnye, hogy a munkaerőalkalmazásban módjában áll specializált erőket bevetni /gépvezető, fejő, sertésenyésztő, stb./ és ez magasminőségű munkát eredményez. Ezzel szemben áll a korlátozott munkaidő, a bémunkások növekvő igénye a bérezés és a munkafeltételek terén, ezek különösen a kedvezőtlen természeti viszonyok között hatnak negatívan. Előnyt nyújt az iskolázott üzemvezetés, az üzemvezető felszabadítása a testi munka alól. Mind az üzemvezető, mind a speciális munkaerő alkalmazása többletkiadással is jár, ez pedig csak megfelelő birtoknagyság és többlettermelés esetében realizálódik. A tőkefelhasználás terén is mutatkozik előny a nagybirtok javára: a gépi kapacitás magasfokú kihasználása, nagy teljesítőképeségű gép alkalmazásának lehetősége, ami a kézi munkaerő terén jelentős takarékoságot tesz lehetővé.

A termelési és gépi technika fejlesztésében is vezet a nagybirtok. Ezek ugyanis itt eredményeznek leginkább munkaproduktivitás-növekedést. Az iparban elérhető kerszetet, kedvezőbb munkafeltételeket a mezőgazdaságon belül csak a nagybirtokon dolgozó bémunkás közelíthet meg.

Szerkezeti típusok

A kiegészítő gazdaságokban a jövedelem pótlására való igény, továbbá a rendelkezésre álló munkaerőkapacitás azok a tényezők, amelyek a birtoknagyságot meghatározzák. A családi üzemben pedig a családi munkaerőkapacitáshoz igazodik földnagyság és a tőkealkalmazás.

Az NSzK birtokszerkezete nem stabil, állandó mozgásban van, ennek a mozgásnak rugója az üzemek nem megfelelő földellátottsága. Az egészséges szerkezeti típus fogalma kizárja a családi- és a nagybirtokok egymással ellentétét, mivel ezek semmiféle kiegészítő kapcsolatban nem állnak egymással. Rendkívül előnyös viszont a két előbbi kategória valamelyikének párosulása a kiegészítő gazdaságokkal, ebben az esetben szoros kapcsolat épül ki az üzemek kategóriái között /olcsó munkaerő, gépkölcsönzés, stb./.

A gazdasági élet fejlődése során a birtoknagyság-szerkezet normális alakulása a következő:

1. szakasz:

- a/ az emelkedő kereseti igények az önálló birtokosok közül sokat a kiegészítő üzemek tulajdonosai közé visz /állást vállal/, eltolódik a határ a kiegészítő- és családi birtokok között, mégpedig felfelé. Megegyezően a kiegészítő üzemek száma.
- b/ A növekvő munkaproduktivitás révén gyarapodik a családi birtokok területe azaz felfelé tolódik a határ a családi- ill. nagybirtok között is. Nő a birtokok átlagos nagysága, ezzel egyidejűleg csökken az önálló gazdaságok száma.

2. szakasz:

- a/ Tartós konjunktúra idején, megfelelő mezőgazdaságon kívüli foglalkoztatás és kereset hatására a kiegészítő gazdaságok tulajdonosai teljesen kiválnak a mezőgazdaságból, gazdaságuk területe vidéki házhelyükre szűkül. Tovább csökken ezáltal a kiegészítő gazdaságok száma, a gazdaságok földleadása általánossá válik.
- b/ A földeket átveszik az önálló gazdaságok, miközben nő a családi üzemek átlagos nagysága, de változatlan marad számuk.

A természeti feltételek befolyásolják ennek a folyamatnak az ütemét és előnyt biztosítanak bizonyos birtokkategóriák számára. Minél jobb a talaj-, klíma- és felszínviszonyok, annál kevésbé nobilizálódik a föld, annál inkább lehet az üzemfejlesztést területnövelés nélkül végrehajtani, annál korlátozottabb a felszámoló üzemek száma. A gazdátlaná vált földek megszerzésére irányuló versenyben a nagybirtok nagy előnyökkel rendelkezik minden más birtokkategóriával szemben.

A földvásárlásokhoz és a befektetésekhez szükséges tőke gazdaságon belüli forrásokból való előteremtésének, felhalmozásának lehetőség és mértéke ugyanis az üzemméretétől függ. A kisüzemek csak kívülről szerezhetnek tőkét kölcsön formájában.

Az iparosodott területek gyors a strukturaváltozás, a gyengében iparosodott vidékeken viszont megnevezedik a birtokszerkezet, hosszabb időre konzerválódnak a kiegészítő gazdaságok.

Az NSzK mezőgazdasági birtokszerkeze

Megnevezés	Birtoknagyság	Átlagos birtoknagys.	Gazdaságok száma
Kiegészítő gazdaság ^x	10 ha alatt	-	-
Családi "	10-50 ha	16,9 ha	445.000 ^{xx}
Nagybirtok	50 ha felett	85 "	16.200
NSzK	-	19,3 ha	461.200 ^{xxx}

x = kiegészítő jövedelmet nyújtó gazdaságok felső határaként 10 ha-t állapított meg a szerző, mivel az NSzK-ban végzett vizsgálatok szerint az ennél kisebb birtok - ha csak nem különleges kultúrával hasznosítják - nem tartja el tulajdonosát.

xx = Ebből több, mint a fele /278.000 gazdaság/ 10-20 ha közötti.

xxx = kiegészítő gazdaságok nélkül.

A birtokszerkezet tekintetében rendkívül jelentős eltérések mutatkoznak Észak- és Délnémetország között. Különösen feltűnő, hogy a Délnyugatnémet - erősen iparosodott - területeken a kiegészítő gazdaságok még mindig túlnyomó hányadát foglalják el a mezőgazdasági területek.

Üzemi egységszerkezet az NSzK államaiban /1949 és 1959/

Állam	Kiegészítő gazd.			Családi gazd.			Nagyüzemek		
	Mg-i term. %-ban		Átl. term. ha	Mg-i. t. %-ban		Átl.t. ha	Mg-t. %-ban		Átl.t. ha
	1949	1959	1959	1949	1959	1959	1949	1959	1959
Schleswig-Holstein, Hamburg	10,7	9,0	3,5	61,6	64,7	23,7	27,7	26,3	87
Nieder-Sachsen, Bremen	25,7	21,0	3,4	59,3	63,2	20,3	15,0	15,8	79
Nordrhein-Westfalen	33,1	27,9	3,6	55,6	60,6	19,1	11,3	11,5	78
Hessen	56,2	47,8	3,1	36,4	45,5	15,7	7,4	6,7	99
Rheinland-Pfalz	70,0	61,5	3,2	27,1	35,7	15,3	2,9	2,8	78
Baden-Württemberg	60,4	55,4	3,2	34,4	39,9	16,8	5,2	4,7	101
Bayern	39,0	36,3	4,2	54,9	57,6	17,2	6,1	6,1	90
NSzK	39,4	34,6	3,5	50,3	55,1	18,3	10,3	10,3	84
	1949		3,5			18,4			88

1/ 10 ha alatt

2/ 10-50 ha között

3/ 50 ha felett

Iratgyűjtő
MSZ 5617

Fogyasztói ár :

